

Mens en Wereld

Kun je een burgemeester altijd feliciteren, als het aantal inwoners van zijn gemeente de 10.000 is gepasseerd? Een vreemde vraag, waar ikzelf ook nog nooit bij had stilgestaan, totdat ik het bedenkelijke en ietwat benauwde gezicht van de burgemeester van Spijkenisse zag, toen de heer Danz, als voorzitter van het gewest Zuid-Holland-Zuid van het H.V., hem gelukwensde met de kennelijke groei van zijn gemeente. Dit gebeurde in de openingsspeech van de studiebijeenkomst, die dit gewest op 16 november georganiseerd had te Spijkenisse. U weet wel, Spijkenisse, op een van de Zuidhollandse eilanden.

Een stil gebied, waar weinig te beleven viel, vroeger, toen wij het op school opdreunden: Rozenburg, Voorne, Putten, Hoeksewaard. Ik kwam er wel eens op de fiets, als ik in Rotterdam logeerde en een paar keer per jaar stooft door dat doodstille oer-Hollandse landschap met de stoomtram naar Numansdorp. Een gilend gevaarte, die tram, waar je altijd groezelig uitkwam van de rook. De koffers vielen wel eens uit het bagageneet van 't schudden en dan die conducteur, die altijd heel sonoor op zo'n koperen toeter blies, om het vertreksein te geven!

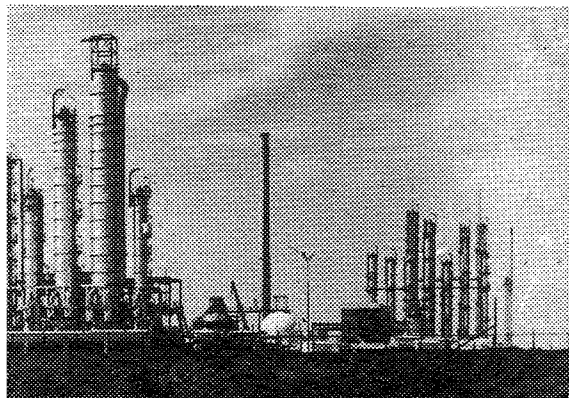
Europoort en Botlekgebied is het allemaal geworden, bevolkt door „de Rijnmonders”, onherkenbaar, vol fabrieken en olieraffinaderijen, met steeds grotere havens voor steeds grotere super-tankers. Een niet meer te stuiten industrialisatie, met luchtverontreiniging, zegt u maar „stank”, en waterverzuiling als direct merkbare gevolgen.

Over al deze problemen ging de drukbezochte studiedag in Spijkenisse: „De Mens en het Botlek-Europoortgebied”. Die mens komt er voorlopig nog maar bekaaid af, krijg ik de indruk.

Zeker, er wordt wel gewerkt aan de recreatie. Er moet bijvoorbeeld een strook groen blijven van 1000 m tussen het werk- en woongebied en er zijn streken, zoals de Brielse Maas, waar „de Rijnmonder” zich één kan voelen met de natuur, maar voldoende is dit nog lang niet. „Het gezicht op al die lichtjes van Pernis bij avond is féeëriek, je waant je in New York”, merkte iemand op. „Ja”, zei een ander, „maar de stank verhindert je om er lang van te genieten.”

Wat er precies gezegd is, daar kunt u een uitvoerig en gedegen verslag van vinden in de volgende „In en Om”. Mij ontbreekt hier de ruimte om er verder op in te gaan, maar als het waar is, dat het verhelpen van de luchtverontreiniging een financiële kwestie is, dat de huisvesting van de arbeiders en de veiligheidsmaatregelen in de fabrieken soms nog veel te wensen over laten, dan raakt bij „het belang van onze nationale economie” De Mens toch wel bedenkelijk in de knel.

't Was verstandig om daar eens een studiebijeenkomst aan te wijden.

EN TOCH...

Ruim driehonderd jaar geleden. Galileï wordt gedwongen de leer van Copernicus af te zweren. De wetenschap capituleert.

Maar de ontwikkeling, bedoeling of geen bedoeling, valt niet te stuiten. Wel te vertragen, te verloochenen. Niet te ontlopen in de werkelijkheid, want het is het levensproces.

De reus Atlas uit de Griekse mythologie, eens het hemelgewelf torsend, siert nog slechts de geveltop van het koninklijk paleis te Amsterdam. Het besef kwam dat de aarde geen middelpunt was in het heelal. Onze wereld bleek een wentelende planeet te zijn. Onderdeel van een zonnestelsel, zelf weer een „nietig” deel van miljoenen zonnestelsels. Ergens in een minuscule deel van het universum zweven we rond op ons steunpunt. Drijvende als Odysseus over de wereldzeeën.

Onttroning van de mens als uitverkoren schep-sel in het centrum van het oneindige.

Vanuit eigen levensgebied leerde de mens zichzelf ontdekken. Een nieuw centrum, van eigen leven. Hij werd zich bewust van zijn bestaan. Sindsdien werkt hij aan zijn geschiedenis, zijn ontwikkeling. Aan zijn menswording.

Is het mogelijk na de verbijstering over de onmetelijke ruimte waarin wij leven, bedachtzaam de onbegrensde diepte te ontdekken van waaruit de mens leeft? De devaluatie van de mens, eertijds de kroon der schepping, heeft hem gebroken en klein gemaakt als een bij toeval aanwezig, zinloos wezen.

Maar wat doorwerkt is het levensproces.

Het is daarmee als met het verhaal van de tovenaarsleerling. Met de magische formule die hij kent van de tovenaars en die hij in diens afwezigheid uitsprekt, laat hij de bezem water halen. Maar de bezwerende woorden die dit moeten beëindigen is de leerling vergeten. Hij breekt in wanhoop de bezem doormidden. De waterstroom ebt weg, totdat de gebroken delen zich moeizaam verheffen en nu beide met dubbele kracht het water aanvoeren waaronder de leerling dreigt te verdrinken.

Het slot van het verhaal, waarin de tovenaars verschijnt en met zijn bezwering de leerling redt van de ondergang, is toepasselijk voor de mens wanneer hij in het samenspel van krachten de bekwaamheid mist om het geheel te kunnen hanteren. Dat levensproces is immers iets dat zich in de mens zelf voltrekt, niet zonder of buiten hem. Zonder die mens zou de wereld stellig een andere aanblik vertonen. Onbewoonbaar, althans voor de mens.

Vanuit een groeiende zelfstandigheid wordt de mens zich bewust van zijn vrijheid tot denken en handelen. Van zijn vermogen tot meesturen in het proces van zijn ontwikkeling. Maar dit kan niet zonder bekwaamheid en verantwoordelijkheid. Prof. Meerloo zegt hierover het volgende:

„Vrijheid heeft niet in conflict te zijn met sociale restricties. Wil de individuele vrijheid echter welig tierden, dan moeten we precies weten, hoe de krachten te controleren die de vrijheid beperken. Daarom moet aan het zich ontwikkelende persoonlijke leven leiding worden gegeven en moet de discipline worden ontwikkeld. Dit gebeurt gewoonlijk in de familiekring en op school. Gaandeweg kunnen deze aan voorbeelden van anderen ontleende gedragingen een strenge innerlijke kern vormen, sterk genoeg om weerstand te kunnen bieden aan de krachten der onvrijheid.

Maar dat is niet genoeg; er moet, met de scholing, ook een passie en een innerlijke drang ontwikkeld worden en een innerlijk beeld van vrijheid – een passie, die vechten wil tegen de krachten die de vrijheid misbruiken.”

Het vuur dat Prometheus van de hemel stal en aan de mens overhandigde was het symbool van zijn bewustwording. Pandora die door Zeus naar de aarde werd gezonden om de macht van de mensen te beperken, bleek het symbool van 's mensen onvermogen om hun gaven: vuur, liefde en warmte, te kunnen hanteren. Uit de doos van Pandora kwamen inplaats daarvan leed, ziekten en rampen te voorschijn. Zij bevatte dood en ondergang.

Maar in het proces van de menswording – hachelijk avontuur – valt op het scherp van de snede, opkomst of ondergang, altijd een nieuwe mogelijkheid te ontdekken. Aanvankelijk zelfs als een flakkerend dwaallichtje. Het houdt verband met die ene goede gave die als laatste in de doos van Pandora is achtergebleven.

Dat is de hoop.

Het vermoeden hiervan ligt zo in de volksmond: „hoop doet leven”, „zolang er leven is, is er hoop”. Die hoop zetelt in de mens die kan luisteren naar dat soms allerlaatste, de idee. De ingeving. Al weet hij zich gebroken, hij staat weer op en vervolgt zijn moeizame weg. De enige die hij kan en moet gaan om geestelijk volwassen te worden. Het is de hoop die hem influistert: en toch... Een innerlijk weten. Evenals Galileï, toen hij gedwongen werd zijn leer van de beweging der aarde te herroepen, dit uitsprak met de woorden e pur si muove, „en toch draait zij!”

Het is onze glorie om aldus de geschiedenis te maken. Onze humaniteit, dit niet alleen te kunnen maar met de medemens die dit lot met ons deelt. Onze vrijheid en verbondenheid. Met een spreuk uit de Talmoud:

Ware ik niet voor mijzelf, wie zou voor mij zijn?
Ware ik voor mijzelf slechts, wat zou ik zijn?
Ware het niet nu, dan – wanneer?

VI.

Uitgave van het Humanistisch Verbond – Verschijnt om de veertien dagen
18e jaargang no. 23 – 28 december 1963

Kritisch allerlei

Zojuist kwam een dochter van mijn hospita wat lijn bij mij lenen om haar pasfoto in haar „katholiek paspoort“ te plakken. Pas wanneer ze nu ook nog de handtekening van de pastoor gehaald heeft, heeft ze toegang tot dansavonden voor katholieken in Den Haag,” schrijft ons een lezer uit die stad, die op deze wijze ons onder het oog brengt hoe de apartheid tot in de danszalen gehandhaafd wordt. Die lezer is lid van een sportvereniging die gelukkig nog niet verzuild is, en vraagt zich af hoe het in de toekomst zal moeten gaan met de gezellige avondjes waarop tot nog toe ook vaak gedanst werd. Zullen katholieken daar niet meer mogen verschijnen of moeten ze in een aparte zaal dansen? Dat die gedachtengang minder gezocht is dan hij lijkt, bewijst onze briefschrijver, doordat zijn vereniging ook veel gereformeerde leden verloor, toen zij ging meedoen aan de voetbalpool. Zouden die katholieken dan niet even principieel zijn? Het is toch niet zo vreemd, dat apartheid een Nederlands woord is.

Onder de titel Afrikaantjes schrijft de heer Kalamu, een Afrikaanse medewerker van Vrij Nederland, stukjes die ons verrassend duidelijk kunnen maken hoe weinig aansluiting onze Westerse manier van denken vaak vindt bij de in de jonge Afrikaanse staten gevestigde opvattingen. Onder andere schrijft hij waarom het christendom in Afrika nooit diep geworteld is en hoe het komt, dat het mohammedanisme daar steeds toeneemt.

„Veel zendelingen – vooral de Amerikaanse – vatten hun zendingen ook nu nog onder het voor hen enige aanvaardbare motto: „God onder de heidenen brengen“, een betreurenswaardige denkfout in een continent met een diepgeworteld godsbegrip. Het christendom werd gebracht door de koloniale machthebbers. Geassocieerd met kolonialisme werden de missionarissen en de zendelingen verlengstuk van het koloniale regime – te verdragen, te ondergaan, maar niet wettelijk te aanvaarden. Voor zending en missie was er het voordeel, dat christelijk onderwijs en doopbriefje tekenen van vooruitgang, van sociale stijging werden. Mohammedanen stonden in koloniale dagen veel lager in aanzien. Maar nu, in een onafhankelijk Afrika, is dat omgegooid. Natuurlijk, vaak moet je lippendienst plegen om op een zendingsschool te komen, misschien de enige in de buurt. Maar je hoeft geen christen meer te zijn om op te klimmen in de politieke, academische of zakenwereld. Veel Afrikanen voorspellen een weinig glorieuzige toekomst voor het christendom in Afrika.”

Heel even heeft het erop geleken, dat een vervolmaking van de wet op de lijkbezorging een programmapunt zou worden voor het nieuwe kabinet. Een van de idem zoveel „bouwstenen“ van prof. Romme, vermoedelijk aangedragen door de V.V.D., had daar namelijk betrekking op. Maar lang niet alle bouwstenen zijn ook werkelijk aangewend tot bestrating van de basis van het nieuwe kabinet en zo vormt ook de opheffing van de discriminatie ten aanzien van crematie, de wettelijke gelijkstelling van begraven en cremieren, geen officieel programmapunt. Wat niet wegneemt, dat de regering er toch wel wat aan zou kunnen doen. In dat verband wijst Crematienieuws, orgaan van de Vereniging voor Facultatieve Crematie, op een passage in de regeringsverklaring, waarin staat dat „eerbiediging van de persoonlijkheid van de mens (...) ook dit kabinet bij zijn beleid voor ogen (staat)” en daarvan zegt het blad:

„Daar zijn natuurlijk rechtstreeks een heleboel andere dingen mee bedoeld. Maar een regering die de persoonlijkheid van de mens wil eerbiedigen en die voor de enkeling de mogelijkheden tot het dragen van eigen verantwoordelijkheid wil verbreden en verdiepen, moet het de individu ook toevertrouwen zelf een verantwoordelijke beslissing te nemen over hetgeen er met zijn stoffelijk overschot zal gebeuren. Zo'n regering zal elke beslissing daaromtrent gelijkelijk moeten kunnen eerbiedigen. Dat moet betekenen, dat die regering ook gelijke voorwaarden zal scheppen voor de tenuitvoerlegging van die beslissingen”.

Een ander voorbeeld van discriminatie geeft Het Schoolblad, orgaan van de Nederlandse Onderwijzersvereniging, deze variant op een bekend wetsartikel in de pen: „Het openbaar onderwijs zal het gemeentebestuur van Waalwijk een zorg zijn.” In die gemeente, in wat men wel eens „het donkere zuiden” pleegt te noemen, die zich door de toenemende industrialisatie snel uitbreidt, kent men op het gebied van de scholenbouw twee stiefkinderen. Merkwaardigerwijs zijn dat juist de openbare lagere school en de Nuts-u.l.o.-school. Bijna alle andere scholen zijn in nieuwe, moderne gebouwen ondergebracht. Nu komt het in meer gemeenten voor, dat het openbaar onderwijs achteraan komt, als de meerderheid in zo'n gemeente tot een van die uiterst verdraagzame volksgroepen behoort, waarvan wij de namen dan maar niet zullen noemen. Maar hier loopt de achterstand toch wel de spuigaten (bijna letterlijk) uit, als wij over het gebouw waarin de beide scholen zijn gehuisvest, in Het Schoolblad lezen:

„Via een nauw gangetje bereikt men het speelplein. Men waant zich hier op het binnenterrein van een strafgevangenis. Als men de school betreedt, wordt deze gedachte nog sterker. Een vieze penetrante stank beheerst het gehele schoolgebouw. Op ettelijke plaatsen treedt lekkage op. De vloer onder de toiletten is poreus en de zoldering van de gang welke hieronder loopt, is één vieze smeerbeol. Het gevaar dat men lopende door de gang faecaliën op zijn hoofd krijgt, is niet denkbeeldig.”

Enfin, zo gaat het blad dan nog even door, maar „Gelukkig is er al meer dan een jaar urgentie verleend voor de bouw van een nieuwe openbare school”, wat onder de wakkere leiding van het Waalwijkse gemeentebestuur evenwel nog geen enkel effect sorteerde. Bovendien staat er in dezelfde stad een schoolgebouw overdag leeg, omdat het alleen 's avonds is verhuurd aan de r.k. middelbare handelsavondschool. Men vraagt zich af of die leerlingen voor hetzelfde geld niet evengoed 's avonds kunnen studeren in de nieuwe r.k. h.b.s. en daarmee hun redelijk gebouw vrijmaken, maar zelfs dat schijnt al teveel van de verdraagzaamheid geëist te zijn.

Maar de klap op de vuurpijl komt nog, want zonder dat iemand van het personeel of de oudercommissie daar iets van wist, bleken b. en w. een naast de krotschool wonende middenstander toestemming te hebben verleend, pal voor het schoolgebouw een etalage te bouwen.

„Dat hierdoor het daglicht in een drietal lokalen vrijwel geheel wordt weggenomen, doet weinig ter zake. Zoveel beroerder kon het daardoor niet worden.”

In een vergadering van de gemeenteraad verklaarden b. en w., dat de hoeveelheid licht zelfs nog boven het wettelijk minimum lag, dus waar maakt men zich eigenlijk druk om? Bovendien doen het personeel en de oudercommissie net of zij het schoolbestuur zijn, wat denken zij wel? Wij, b. en w., zullen wel besluiten wat goed voor hen is. Fijn, als de belangen van het openbaar onderwijs in zo veilige handen zijn!

Ds. Smyte van Horningsea in Engeland kwam zondag, zoals elke week aan bij de St.-Peterskerk van Cambridgeshire om er de zondagsdienst te leiden. Maar hij kon onverrichterzake teruggaan: er kwam niet één gelovige opdagen.” Aldus een nogal nuchter en zakelijk gesteld krantebericht. Het kan voor de dominee en de met hem meelevende lezers een troost worden geacht, dat het tot een krantebericht kwam en aldus min of meer werd gewaarmerkt als iets bijzonders, althans iets afwijkends. Te minder schraal kan deze troost zijn, omdat het werd verspreid via een internationaal persbureau, dat na enig wikken en wegen moet hebben geconcludeerd, dat het ook voor de rest van de wereld wel de moeite van het kennisnemen waard kon zijn.”

Zo stond het in Sursum Corda. Zo u ziet: de troost moet worden gezocht in het feit dat het nog geen regel is, dat de dominee voor niets komt. Toch krijgen wij niet direct het idee van een bloeiende kerk.

Het gemeentelijk reclamebureau in Amsterdam heeft besloten door te gaan met het opnemen van advertenties voor rookartikelen, lezen wij in de Leeuwarder Courant, maar aan de andere kant zullen b. en w. een voorlichtingsactie op de scholen financieren over de gevaren van het roken. Dat doet het blad een beetje denken „aan het ons indertijd op school met afschuw vertelde verhaal van de Nederlanders, die in de tachtigjarige oorlog rustig wapens aan de Spanjaarden verkochten, wapens die op Nederlanders zouden worden gericht.” Tot zover kunnen wij de Leeuwarder Courant wel volgen, maar het blad verbindt daaraan een moraalles, waaruit wij moeten leren, dat het doel niet altijd de middelen mag heiligen. Want dat, schrijft men verontwaardigd, komt „zelfs in kerkelijke kringen” voor. Wat had men daar in Leeuwarden dan gedacht? Dat de „uitverkorenen” zoveel beter waren dan andere sterfelingen?

Soms, als je 's winters op 't besneeuwde pad
Wandelt langs beuken, vind je een plekje diep
In 't bosch – 't is, of een stukje zomer sliep,
Dat met de zwaluwen mee te gaan vergat.

Geen sneeuw. Een herfstdraad. Mos. Een mug. Gepiep
Van 't meesje tusschen zonnig roodbruin blad.
'T is, of je haast de tooverwoorden had,
Waarmee je zon en zomer wakker riep.

Zoo vind je soms, als je oud wordt, plotseling
Diep in je ziel een kleine herinnering
Van toen je een kind was, alles warmte en zon;

En 't schijnt, alsof zoo dad'lijk 't vizioen
Werklijkheid wordt – 't lijkt bijna net als toen –
Heel even is 't, of je haast toov'ren kon.

J. A. dèr Mouw

Uit: Brahman I. Uitg. W. Versluys, Amsterdam, 1919.

Der Stellvertreter

Op transport, met wat luttele bagage, wanhoop in het hart en waanzinnige verbijstering. Het begin van het einde: de dood . . .

Er is de laatste maanden veel te doen geweest over een Duits toneelstuk van een tot dan toe onbekend auteur, dat op 20 februari in het Theater am Kurfürstendamm in Berlijn onder regie van Erwin Piscator in première ging, namelijk „Der Stellvertreter” van Rolf Hochhuth. Het werk dat sindsdien in een paperback-editie het licht heeft gezien en een bestseller is geworden, dat in verschillende talen vertaald is of vertaald wordt en dat in het buitenland eveneens ten tonele is gebracht, onlangs ook in Londen, heeft overal felle reacties verwekt. En dat is geen wonder, want het raakt aan een paar bijzonder pijnlijke plekken.

De „Stellvertreter” is de „plaatsvervanger van Christus op aarde”, d.w.z. de paus, en met name paus Pius XII, die in persoon in het stuk optreedt en die, na nuntius geweest te zijn in Berlijn en de functie van pauselijk staatssecretaris in Rome te hebben vervuld, van 1939 tot 1958 als paus heeft geregeerd. De tendens van het stuk van Hochhuth dat zich tijdens de laatste oorlog afspeelt, is deze: dat Pius XII als leider van de Kerk tekort is geschoten in zijn verantwoordelijkheid door het feit dat hij nooit in het openbaar de massamoord op de Joden heeft veroordeeld en zich door zijn passieve houding aan deze „misdad”, een woord dat Hochhuth in dit verband uitspreekt, medeschuldig heeft gemaakt.

Zo geformuleerd lijkt het standpunt wellicht wat simplistisch voor een zaak die ongetwijfeld zeer gecompliceerd is geweest. Maar wie het boek leest, zal spoedig ontdekken dat dit minder simplistisch en veel uitvoeriger is. Het werk is namelijk voor een toneelstuk ongewoon lang; het zijn 212 gesserreerde pagina's tekst, die, onverkort, een speeltijd van zes of zeven uur zou vergen. Alle opvoeringen tot dusver zijn dan ook verkorte versies geweest, te beginnen met die van Piscator, en het is zeer goed mogelijk dat de probleemstelling in die verkorte vorm minder genuanceerd is, een minder wisselende belichting van de zaak geeft dan het boek als zodanig. Wil men er objectief over oordelen, dan moet men de volledige tekst raadplegen, die daarenboven wordt aangevuld met een vijftigtal in kleine letter gedrukte „Historische Streeflichter”, waarin Hochhuth zijn standpunt met documenten en historische toelichtingen tracht te rechtvaardigen.

Geweten in opstand

Het oorspronkelijke stuk bestaat uit vijf bedrijven waarin een groot aantal personen optreden, waarvan sommigen historisch zijn. De tijd in 1942 en 1943 en de centrale figuur een jonge Jezuïet, Riccardo Fontana, geen historische personage, maar door Hochhuth „samen-gesteld” uit twee, of naar twee, wel historische figuren, een in Dachau omgekomen pater Kolbe en de Berlijnse, overleden, prelaat Bernhard Lichtenberg. Deze Italiaanse Jezuïet, de zoon van graaf Fontana die als leek een hoge

functie bij het Vaticaan bekleedt, werkt in de Vaticaanse diplomatieke dienst. Aangesteld bij de nuntiatur in Berlijn in augustus 1942, komt hij hier in aanraking met een hoog S.S.-officier Kurt Gerstein (een historische figuur), van wie hij hem volkomen onbekende bijzonderheden verneemt over de uitroeiing van de Joden. Dat brengt zijn geweten in opstand en achtereenvolgens bepleit hij in een reeks steeds dringender dialogen een openlijke stellingname daartegen bij zijn nuntius, bij zijn vader, bij een kardinaal, bij de generaal der Jezuïeten en, in een dramatische scène, tenslotte bij de paus. Wanneer het hem niet lukt hem daartoe te bewegen, speldt hij zichzelf de Gele Ster op en laat zich, Jood met de Joden, naar Auschwitz voeren, overtuigd dat een priester de paus vervangen moet als deze tekort schiet: „Gott soll die Kirche nicht verderben, nur weil ein Pabst sich seinen Ruf entzieht.”

Dit is, zeer in het kort, de handeling. Daaromheen gebeurt er echter nog veel meer en wordt de toeschouwer geconfronteerd met nazi-officieren, industriëlen, met het vernietigingskamp in Auschwitz en met een geheimzinnige figuur, de satanische „Dokter”, symbool van vernietigingsdrift en mensenhaat, de leidende man in Auschwitz, met wie Riccardo een definitieve uiteenzetting heeft.

Het is duidelijk dat dit alles bij elkaar erg veel is, zelfs voor een episch drama in de trant van Brecht, waarin veel kán geschieden. En het is dan ook begrijpelijk dat Hochhuth zich niet aan de geldende afmetingen heeft gestoord. Jammer, dat het toneel dat wel schijnt te moeten doen, waardoor bekortingen ontstaan die het werk vrijwel altijd onrecht moeten aandoen.

Maar hoe het zij, wanneer men Hochhuth beoordeelt op grond van zijn geschreven tekst, dan moet men, wil men niet onredelijk worden, toch beseffen, ondanks de aanwezigheid van tekortkomingen en onervarenheden, dat de fundamentele inhoud, de toon en de intentie van een grote ernst getuigen en indrukwekkend zijn. De beroering die het drama heeft gewekt en nog steeds wekt, is natuurlijk gemakkelijk verklaarbaar: men tast niet zo maar het hoogste kerkelijk gezag aan, zeker niet wanneer men protestant is en bovendien nog Duitser! Want dat zijn wel ongeveer de verwijten die Hochhuth het meest zijn gedaan. Dat Hochhuth – protestant en Duitser – schreef wat hij schreef en vooral méénde wat hij schreef, pleit alleen maar voor hem en ik kan niet anders dan hypocrisie zien in het verwijt van bijv. de christendemocratische afgevaardigden in de West-duitse Bondsdag, die aan de regering de vraag stelden of het voor de vrienden van Duitsland niet vreemd moet zijn dat juist van Duitse zijde een aanval wordt gedaan op de paus „die niet alleen de Joden tijdens de vervolging door het nazi-regiem metterdaad heeft geholpen, maar ook het Duitse volk tijdens zijn leven bijzonder

na heeft gestaan.” Ja, dat is nu precies wat aan Pius XII wordt verweten: dat het Duitse volk hem zo na heeft gestaan, dat hij nooit een openbaar protest heeft laten horen tegen de systematische uitroeiing van het Joodse volk.

Onbegrijpelijk zwijgen

En wil men beweren dat het niet „het Duitse volk” maar de nazi's waren die deze misdaad begingen, dan wordt het zwijgen nog onbegrijpelijker, want louter politiek. Politiek zal de houding ook zeker zijn geweest en door politiek bepaald, maar de verdediging dat de paus opteerde voor „het minste kwaad” is het soort verdediging waartegen Hochhuth zich met verontwaardiging verzet. Terecht, wanneer het om zulke elementair-menselijke zaken gaat. Juist dat de politiek hier een factor van overweging zijn kon, waarbij men nog helemaal niet behoeft aan te nemen dat Pius XII ook maar enige sympathie koesterde voor het nazisme als „bolwerk tegen het communisme”, maakt de houding in de ogen van Hochhuth verwerpelijk. Want het wezenlijke probleem komt voor hem hierop neer dat de paus als plaatsvervanger van Christus op aarde, in een zaak van zo principiële rechtvaardigheid en menselijkheid, niet meer te maken had met „politieke” overwegingen (en nog minder met werkelijk politieke consideratie), maar zich eenvoudig en openlijk scharen moest aan de zijde van de achtervolgenden en de slachtoffers.

Door deze visie krijgt het werk een dimensie boven het historische drama. Het brengt de verantwoordelijkheid als zodanig in het geding en breidt zich dientengevolge uit tot ieders „zaak”, niet alleen van degene die er aanleiding toe werd. Niet als aanklacht tegen een paus, die ongetwijfeld meer dan iets anders diplomaat is geweest en dientengevolge meer in abstracte dan in het concrete dacht, maar als aanklacht tegen een neutralisme, dat in extreme situaties zoals wij beleefden en weer beleven kunnen, de menselijke waardigheid aantast en onmenselijkheid wordt, verdient Hochhuths drama aandacht en bekendheid. Het is dan ook verheugend dat het ook in Nederland – zij het dan in een altijd tekort schietende bewerking – zal worden gespeeld.

Pierre H. Dubois

Lezingen voor de radio

Zo. 29 dec., VARA: J. P. van Praag: Nieuwjaarsbrief van het Humanistisch Verbond.

Zo. 5 jan., VARA, 9.45 uur: G. Stuiveling: „Uit humanistisch oogpunt”.

Di. 7 jan., AVRO, 16.00–16.15 uur: S. Bouma: „Humanisme in het dagelijks leven”.

Zo. 12 jan., VARA, 9.45 uur: J. L. Broeckx: „De esthetische mens”.

SONATE

(Quasi una Fantasia)

di la Contessa Giulia Guicciardi

N° 14

Adagio sostenuto

si deve suonare tutto questo pezzo delicatissimamente e

PIANO

sempre pp senza sordina (1)

Medemenselijkheid

Je weet, hoe ik in het voorjaar van 1949 in dat hotel terecht was gekomen als mannsje van alles.

Welnu, plotseling was dat geweldige hotel weer als uitgestorven, want alle deelnemers aan de grote oecumenische conferentie waren weg op één na: een Amerikaanse dominee, die de volgende dag pas weer naar München terug zou keren. Die man was gedurende de dagen van de conferentie uiterst vriendelijk geweest en had met groot geduld mijn capriolen met het ingewikkelde telefoonschakelbord gadegeslagen.

De voorjaarsavond komt al vroeg in zo'n Zwitsers dal en nadat we de zon ook langzamerhand van de bergtoppen hadden zien verdwijnen, viel er een wonderlijk soort leegte in en om ons. Het harde werken van de afgelopen dagen was ineens voorbij; we waren – op de dominee na – weer onder ons met een vreemd ratjetoe van personeel. Na een aarzelande periode op die dag had de dominee zich eigenlijk gewoon bij de groep aangesloten en hij werd nu beschouwd als de gast van ons persoonlijk, leek het wel.

In het hotel hing weer die geheimzinnige sfeer, die lege, hoge zalen kenmerkt. Elk geluid echode door gangen en portalen en het majestueuze trappenhuis. Schimmig stonden de zitjes in de onmetelijke conversatiezaal tegen de achtergrond van glas, waarachter de lucide dalnacht was gevallen.

Na een langgerekte maaltijd, zaten een paar van ons, die Engels spraken, nog wat loom op het terras met de Amerikaan, totdat we huiverend toch naar binnen moesten. Iemand draaide aan een schakelaar en één schemerlampje floepte plotseling een plasje

licht over een paar diepe leunstoelen en een bank. Daarbuiten vlood het licht in de glanzende parketvloer. Eén lampje maar in zo'n ruimte!

Een eindje verderop stond de kleine concertvloer, die het hotel rijk was: een magnifieke Blüthner. Zeldzaam moef klonk die in deze hal.

De dominee vroeg of er iemand was, die piano kon spelen. Er werd met de secretaris overlegd en toen hij de Mondscheinsonate noemde, was de keus onmiddellijk gemaakt door onze gast. Hij beloofde ons allen plechtig een heel bijzonder verhaal na afloop.

Door verwondering bevangen hoorden we de stappen van onze secretaris wegechoën om de muziek te halen, weer aanzwellen en ons voorbijkomen op weg naar de piano. Je kunt je misschien voorstellen, wat een wonderlijke steer daar hing? Wijzelf in dat zachte licht en verderop het scherp begrensde schijnsel van het pianolampje, waarin we slechts vaag af en toe het gezicht van de speler zagen.

Door het vooruitzicht van het bijzondere verhaal, genoten we scherper en bewuster dan anders. We hadden hem al meer horen spelen, vóórdat de gasten er waren en 's zondags moest hij in de bibliotheek de hymnen en liederen begeleiden en soms, met het zweetparelend op zijn voorhoofd, vanblad af in een andere toonsoort spelen, omdat de vrouw van de directeur bepaalde hoge noten anders niet halen kon! Ja, ja, heus.

Naarmate het einde naderde werd er gewoon een spanning voelbaar en zodra de laatste tonen verklonken waren, schoof de pianist bij ons in de kring in afwachting van het verhaal: Na enig aarzelen en trekken aan zijn sigaret, die hij echter plots vastberaden uitmaakte, begon onze dominee:

„U moet weten, dat ik tijdens mijn studietijd voor de oorlog in Chicago een vriend had. Ik wist niet zoveel van hem. Je vraagt elkaar niet zoveel bij ons. Ik had begrepen, dat hij een buitenlander was, maar die zijn er bij ons in grote getale, en ik had zelfs niet geïnformeerd uit welk land hij eigenlijk kwam. Hij was een rustige en sympathieke jongen.

Op een gegeven dag vraagt deze jongen mij of ik eens even mee wil gaan naar een soort muziekzaal en daar laat hij me plaats nemen, terwijl hijzelf achter de vleugel gaat zitten. Tjonge, daar keek ik van op, want ik wist niet, dat hij spelen kon! En daar speelt hij me de Mondscheinsonate van Beethoven! Toen het uit was, keek hij me vol verwachting aan en vroeg, wat ik ervan vond. Nou, dat was me een vraag: ik was enthousiast en vroeg hem nog eens wat meer te spelen: Debussy, Bach. Je bent ineens razend benieuwd natuurlijk! En weet u, wat die jongen zegt?...

Kunt u ook maar één moment raden, wat die man zei?"

Bij ons liep er ineens een rilling over de rug, zo strak en intens keek de Amerikaan ons aan.

„Verslagen zegt hij: „Kerel, ik kán niets anders spelen.” Natuurlijk dacht ik, dat het bescheidenheid was; dat hij niet durfde; dat hij me bij de neus nam, maar hij hield vol, dat hij niets, totaal niets anders kon spelen. En nog op de pianokruk gezeten deed hij me zijn verhaal: hij was in Tsjechoslowakije geboren en zijn beide ouders waren bijzonder muzikaal. Uit angst, dat hun enige zoon misschien in de muziek zijn brood zou willen gaan verdienen, hadden ze de jongen nooit een instrument laten leren bespelen. Hoe vindt u zoiets! Hij was echter inderdaad dol op muziek en had zich door deze vreemde gang van zaken op een heel andere manier op die muziek toegelegd dan anderen. Alles, wat er te lezen viel, had hij gelezen, partituren had hij doorgewerkt en eindeloos had hij geluisterd naar muziek in alle soorten en uitvoeringen. Uiteindelijk wist hij dus veel meer van muziek af dan de doorsnee pianist, die zijn uren tingelend aan de toonladders en zwoegend op zijn sonatines doorbrengt.

Nadat hij zijn middelbare school met goed gevolg afgelopen had, mocht hij niet zijn vader mee naar de Verenigde Staten. Toen vader echter weer op de boot moest, was zoonlief hem gesmeerd, want die wilde blijven. Wat een wonderlijk geval, he? Stel je voor: die jongen gaat er gewoonweg vandoor en stuurt die ouders een briefje, later, over hoe het zit! Enfin, hij moest natuurlijk op de meest vreemde manieren in zijn onderhoud voorzien. Alles pakte hij aan en tenslotte was hij zover gekomen, dat hij in Chicago studeerde. Om bij te verdienen gaf hij zo nu en dan lezingen over allerlei onderwerpen uit de muziek, want dat kon hij als de beste.

En nu had hij onlangs een lezing gehouden over Beethoven, waarbij op de voorste rij een meisje gezeten was, dat hij op het eerste gezicht in zijn hart had gesloten. En laat nu uitgerekend

dat meisje na afloop naar hem toe komen met een speciale vraag! Ze had zo intens genoten van zijn lezing en hij had zo bijzonder over de Mondscheinsonate gesproken, dat ze hem die zo graag eens zelf wilde horen spelen... Hij kon het niet over zijn hart verkrijgen om haar weg te sturen en hij had slechts wat tijd bedongen met de uitvlucht, dat hij het momenteel veel te druk had. Hij zou haar waarschuwen, als het eens gelegen kwam.

Toen was hij begonnen: iedere dag achter een piano met de muziek voor zijn neus: linkerhand een maat – rechterhand een maat; samenspelen enz..."

Hier hield de verteller een ogenblik op om een nieuwe sigaret aan te steken en voor mijn gevoel klonk de sonate weer door deze nu haast gewijde ruimte, maar nu zoals die Tsjechische vriend hem geoefend moest hebben, eindeloos en met de schreiende wanhoop van niet-geoefende, niet-willende vingers in zijn hart.

„Twee maanden had het geduurd voor hij mij durfde voorspelen. Maar ik zal u zeggen: het was perfect! Perfect! Stelt u zich dat toch eens voor: een man komt bij je, speelt op een sublieme manier de Mondscheinsonate en zegt dan verslagen: ik kán niets anders; nog geen beginners-etude!

Zijn hele vingervlugheid – en dat is me nogal wat in het derde deel – heeft die man op één stuk uit de hele pianoliteratuur geleerd. Ik was er kapot van, dat kan ik u verzekeren."

Weer zat hij even stil te roken. Ik weet niet of de anderen kippevel hadden, maar ik had het wel. Wat een verhaal.

Na enige tijd begon hij weer te vertellen, mat.

„Dat meisje wou hem niet hebben. Hij heeft wel voor haar gespeeld, maar ze hield niet van hem, daar doe je niets aan. Daarna is hij helemaal op de muziek overgeschakeld. Eindelijk was hij in zijn element. Moet u zich eens even indenken, hoe die musici gekeken hebben, toen hij daar zijn Mondschein voorspeelde en verder niets, totaal niets meer."

Zijn korte lachje was nog vol van de verbazing van toen.

„Ikzelf was enige tijd daarna klaar en we hebben elkaar uit het oog verloren. Het laatste, dat ik me van hem herinner, is, dat hij stralend gelukkig was in zijn muziek en in zijn genegenheid voor dat ene meisje van de voorste rij. Van anderen hoorde ik achteraf, dat hij – kort voor de oorlog in Europa uitbrak – weer plotseling met de Noorderzon verdwenen was; waarschijnlijk terug naar zijn geboorteland.

Natuurlijk had ik niet gedacht hem ooit nog terug te zien, maar u weet, dat ik momenteel in München zit voor de hulpverlening door de kerken uit Amerika. Voor mijn werk reis ik uiteraard veel om overal poolshoogte te nemen en op één van deze nog moeizame reizen kwam ik ook in Praag..."

Bezwarend stak hij een hand omhoog...

„Ik vrees, dat u me niet zult geloven, maar midden op straat loop ik mijn oude vriend regen het lijf! Hoe is het mogelijk, he? Hij was overigens zeer zwaar gehavend in een concentratiekamp, maar..." (hij moest zich even beheersen)... „maar stralend – nog altijd – stralend. Ging op in zijn muziek en was nog altijd dat ene meisje trouw!

Hoe kan zoiets? Hoe vindt u zulke ouders van die jongen? Om met zo'n omweg op je bestemming terecht te moeten komen?

Als je dit in een boek zou lezen, zou je zeggen: wat gezocht, wat enorm gezocht, zeg! Maar ik zweer u, dat ik dit heb meegemaakt. Ik heb deze mens gezien en gehoord en gekend.

Nu hebt u een idee, wat het voor mij betekent om de Mondscheinsonate te horen. Ik dank u heel bijzonder."

Hierna stond hij wat brusk op, knikte verwezen naar ons en verdween in het duister van het trappenhuis, waar we zijn stappen zo wonderlijk gesmoord in de dikke loper naar boven hoorden zoeven.

Dit gebeurde in het voorjaar van 1949 en ik was erbij.

Hoe ongelooflijk!

A. B.

Crisis en vernieuwing

Erich Neumann, *Crisis en vernieuwing*.
Arnhem, Van Loghum Slaterus, 1962.

Er heerst in het moderne denken een grote verwarring tussen de begrippen psyche en bewustzijn. Terwijl het moeilijk is aan te geven wat precies met de psyche bedoeld wordt, is het veel duidelijker wat rol en functie van het bewustzijn zijn.

De psychologie heeft zich echter van het bewustzijn meester gemaakt, ofschoon psyche en bewustzijn zeker niet identiek zijn. Een zuivere bewustzijnswetenschap zou het grote voordeel hebben, dat zij veel meer empirisch te werk zou kunnen gaan en minder behoefte heeft aan hypothesen, die eigenlijk altijd hypothesen blijven. Het zou ook mogelijk zijn de analyse van het bewustzijn te rekenen tot de filosofische anthropologie, zoals door Max Scheler gedaan is.

Erich Neumann is een van de weinigen, die het bewustzijn als het uitgangspunt voor zijn beschouwingen neemt. Hij deed dit reeds in zijn „Ursprungsgeschichte des Bewusstseins” (Zürich, 1949) en eveneens in zijn „Crisis en vernieuwing”.

Zijn uitgangspunt is dat de ontwikkeling van het bewustzijn de mens het allermeeest van de met hem verwante dierenwereld onderscheidt.

„Het bestaan van een levend wezen in de wereld der natuur kan worden omschreven als het ingebed zijn van een soort, een groep, een individu als deel van de groep, in het samenhangend geheel van de zogenaamde „natuurlijke” werkelijkheid, waaruit dit levende wezen niet kan worden losgemaakt.” (pag. 7).

Het bewustzijn van de mens is meer-omvattend dan dat van de hogere dierenwereld, maar het heeft uiteindelijk de twee zelfde hoofd-functies: de weerspiegeling van het eigen organisme, voor zover het bewust beïnvloedbaar is, en de weergave van de natuurlijke en sociale buitenwereld, onder de betrokkenheid van het organische. Deze functie is derhalve tegelijkertijd ingesteld op de species, de soort, zowel als op het individu, en in het tweede opzicht volkomen „eenmalig” en uniek.

Groeiend bewustzijn

Dat het bewustzijn groeit met het organisme is volkomen duidelijk waarneembaar, maar men meent dit natuurlijk gegeven feit over het hoofd te kunnen zien, wanneer men werkt met begrippen, zoals „de maatschappij”, iets dus, dat afgezien van de in groepsverband levende individuen geen werkelijkheid bezit. De openheid van het bewustzijn wordt echter gebruikt om de individu te vormen in overeenstemming met de heersende cultuur en traditie van de groep. Zeer bepalend is in dit opzicht ook de taal, die het bewustzijn van de individu als het ware „socialiseert”.

Door de plasticiteit van het bewustzijn is de mens opvoedbaar en vormbaar, maar toch alleen binnen het kader van zijn instinctieve leven, waarvan de groep dikwijls gebruik maakt door te spelen op de drang naar zelfbehoud en de daaruit resulterende onzekere angsten.

De door de groep veroorzaakte bewustzijnsveranderingen blijven bestaan, ook al meent de enkeling, dat hij zich daaruit rationeel los kan maken.

Het is mogelijk in de mens de neiging tot agressie op te roepen door gebruik te maken van instinctief-geladen groepswaarden, terwijl bovendien nog spanningen in het bewustzijn kunnen ontstaan door te hoge of eenzijdige eisen, die door de groep, b.v. aan de mentale sfeer, gesteld worden. Deze bewustzijnsspanningen zijn uiteindelijk organische spanningen, die zelfs meetbaar zouden zijn, ofschoon de grote moeilijkheid blijft, dat zij uiterst snel cumuleren, als een bepaalde uitdaging optreedt.

Te grote sociale inspanningen verlagen de

drempel, waarbij op een bepaalde situatie gereageerd wordt door agressie. Sociale spanningen veroorzaken de concentratie van energie, die dan slechts door bepaalde kanalen afgeleid kan worden. Zodra de spanningen te groot worden, dreigen ook reacties, die buiten het erkende sociale patroon omgaan.

Gevaarlijker dan het dier

De mens vervoegt over meer verplaatsbare psychische energie, en hij is daarom gevaarlijker dan het dier, welks reactiepatroon overzichtelijker en duidelijker is.

Bovendien reageert de mens zijn spanningen af op andere mensen, die iets „moeten doen”, wat op zichzelf weer spanningen oproept. Deze gedwongen participatie verzwakt de natuurlijke aangeboren gemeenschapsgevoelens van de species. Des te gecompliceerder wij onze sociale groepen maken, des te minder menselijk worden wij, en dit is ongetwijfeld één van de grote gevaren, die de moderne maatschappij bedreigen.

door Prof. B. Landheer

„De voor de mens karakteristieke prestatie, de cultuur, berust op het door deze spanning van tegendelen veroorzaakte niveau-verschil tussen bewustzijn en onbewuste. Slechts wanneer zulk een ontwikkeling zo eenzijdig is geworden, dat de vereffenings-regulatie door het Geheel, het Zelf, en die door de collectiviteit in gebreke blijft, eerst dan doen zich crisis-verschijnselen voor.” (pag. 20).

Men zou derhalve kunnen poneren, dat het bewustzijn een groei-proces moet doormaken, dat uiteindelijk vanuit de sfeer van het organische en het instinctieve bepaald wordt. Indien de groepsdruk zo groot wordt, dat dit verband verbroken wordt, dan wordt het bewustzijn afgebogen en geremd door een onnatuurlijke cultuur, die zich steeds verder van zijn eigenlijke wortels verwijdt en daardoor de kiem van zijn eigen bederf of ondergang in zich draagt.

Het probleem der geboortebeperking

De „New York Times” gaf onlangs in een opmerkelijk artikel een beschouwing over het probleem van de geboortebeperking, waaruit blijkt, dat men in de Ver. Staten steeds meer de noodzaak gaat inzien van een radicale benadering van dit vraagstuk, ten opzichte waarvan velen, binnen en buiten Amerika, tot op heden nog steeds een soort struisvogelpolitiek voeren. Aan deze beschouwing ontleen wij het volgende:

Iedere dag stelt het probleem van de onbeheerste bevolkingsgroei scherper. Met het huidige groeipercentage zou de wereldbevolking in het jaar 2000 6 miljard bedragen en in 2070 zelfs 25 miljard! Bovendien is de groei nog het sterkst in de onderontwikkelde landen.

Voor de oplossing van de problemen van de dreigende hongersnood en de daling van het levenspeil van de massa is het noodzakelijk dat de onderontwikkelde landen meer kennis verkrijgen over wat er gedaan kan worden om de bevolkingsvermeerdering tegen te gaan. De Verenigde Staten zijn nu bezig zich voor te bereiden op hulpverlening van dit voorlichtende karakter aan die landen, welke erom vragen. Dit betekent, dat Washington zijn hands-off-politiek op dit gebied verlaten heeft.

Het blijkt dat men het vraagstuk in Amerika

Deze band is dikwijls tot uiting gebracht in religieuze en filosofische systemen, maar de moderne maatschappij schijnt hiervoor alle gevoel verloren te hebben. Aan de ene zijde wordt de materiële behoefte verheven tot de maatstaf, en zodoende de natuurlijke samenhang verstoort, terwijl, aan de andere kant, het materiële kwantitatief gezien wordt en gemaakt tot een overvloed, die de fysieke behoeften niet adequaat vervult door hen te vervangen door afgeleide, meer mentale status-behoeften.

Verschrompeling

De moderne maatschappij schept daardoor noch ethische bindingen, noch vervult het de fysieke behoeften op een natuurlijke en bevrijdende wijze. Uit deze situatie resulteert de verschrompeling van de mens, alsmede de verschrompeling van zijn bewustzijn: „Want in de beheersing van de wereld komt de natuurlijke wereld evenzeer tot ontbinding als de samenhang van de natuurlijke mens met deze wereld.” (pag. 31).

Het is de grote vraag, of de „op inflatie berustende zelfoverschatting van de positivistische moderne mens” nog een geneesmiddel in zichzelf kan vinden. Van buiten kan dit niet meer komen: noch van de wetenschap, noch van de economie of de staat of internationale organisaties, want deze gaan alle aan de werkelijkheid der dingen voorbij.

De genezing zou moeten liggen in het herstel van het natuurlijke bewustzijn: van het geleid worden door gevoels- in plaats van mentale waarden, zelfs al zou dit een moeilijke en gevaarvolle weg zijn.

Het deel van het leven, dat wij nog „belevan” is angstwekkend klein geworden, en bestaat nog voor een groot deel uit het blindelings afreageren van spanningen. Maar dit beleven wij tenminste nog, terwijl de rationeel-mentale sfeer steeds meer dreigt volkomen inhoudsloos te worden.

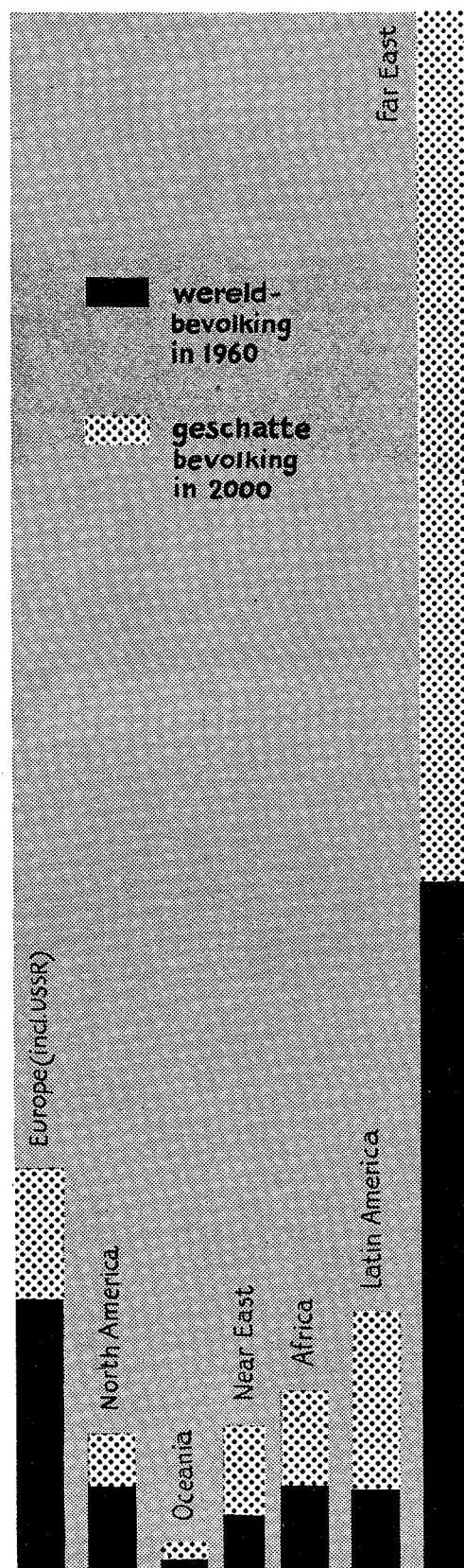
De weg kan niet terugleiden naar het meer eenvoudige en het primitieve, maar alleen tot een meer volledige bewustwording van de mogelijkheden van het menselijk leven, zoals het ons op het ogenblik gegeven is. Wij moeten deze wereld toetsen aan onze emoties, maar eveneens moeten wij haar een bovenstructuur geven, die een symbolische, in plaats van een rationele betekenis moet hebben.

op een meer realistische manier wil benaderen. De „Ford Foundation” heeft \$ 2,8 mln. beschikbaar gesteld voor opleiding en onderzoek naar geboortebeperking en de biologie van de „human reproduction” in Amerika en daarbuiten. En de „National Academy of Sciences” dringt in een rapport aan op een internationaal programma ter bevordering van een doeltreffende beheersing van de excessieve bevolkingstoename door vrijwillige geboortebeperking. Bij de uitvoering van dat plan, zouden de Verenigde Staten een leidende rol hebben.

Nóg een belangrijke stap is de publikatie van een boek van Prof. John Rock (Harvard University), een wereldberoemde katholieke autoriteit op het gebied van de menselijke vruchtbaarheid, getiteld: „The Time Has Come: A Catholic Doctor's Proposals to End the Battle Over Birth Control”. Hierin vraagt de schrijver aan President Kennedy een samenhangend programma van onderzoek naar de vruchtbaarheid te doen opstellen, daarbij inbegrepen de „rhythm method”, die door de RK kerk is goedgekeurd. De aartsbisschop van Boston, Kardinaal Cushing, is het weliswaar niet eens met Dr. Rock over de aanvaardbaarheid door de kerk van een pil („oral contraceptive”) maar wel beveelt de kardinaal de schrijver aan omdat

deze 1. duidelijk aantoonde dat de kerk zich niet tegen geboortebeperving als zodanig verzet, 2. vele overtuigende argumenten aanvoert vóór openbaar beleid m.b.t. geboortebeperving, en 3. terecht kritiek oefent op de excessen waartoe een aantal katholieken in deze kwestie zijn gekomen.

Dit alles wettigt de hoop dat, zoals Dr. Rock zegt, wij zullen besluiten tot een ontwikkeling en een beleid, dat uitdrukking geeft aan „our maturity as Catholics, Protestants, Jews and, if I may say so, human beings” (onze rijpheid als katholieken, protestanten, joden en als ik het zo mag zeggen, menselijke wezens). P. K.

Deze grafiek, ontleend aan het WHO-blad World Wealth toont duidelijk aan dat het grootste deel van de bevolkingsgroei in de ontwikkelingslanden zal plaats hebben.

Per karos naar St. Petersburg

In 1816 vertrok de 21-jarige Willem de Clercq als vertegenwoordiger van een Amsterdamse graanhandel naar Rusland om te trachten de onder de Napoleontische heerschappij verloren gegane handelscontacten weer te herstellen. De jonge reiziger geeft in zijn onlangs voor het eerst uitgegeven reisbrieven, een levendig en objectief verslag van zijn reis door Duitsland en de Baltische landen naar de Russische hoofdstad St. Petersburg. Zijn oordeel over de Pruisen is bepaald niet altijd vleidend. Het Pruisische karakter wordt door hem gekarakteriseerd als „een grote mengeling van kruipende laagheid en domme trotsheid”, terwijl hij voorts zeer juist opmerkt: „Door verachting van andere naties meent men zijn eigen volk te verheffen en juist de verachting toont hoe weinig men nog gevorderd zij.”

Zowel in Pruisen als in Rusland werd De Clercq getroffen door het vertoon van uiterlijke beschaving zonder een wezenlijke culturele inhoud. In het Baltische gebied Koerland waren de sociale toestanden dermate verslechterd, dat men hier zelfs verlangde naar een terugkeer van de Fransen. Over het karakter van de Rus lezen wij: „Men onderscheidt terstond de echte nationale Rus aan een grotere levendigheid, die hem van Letten en Eschten onderscheidt, en men ziet terstond wat men van dit volk nog zou kunnen maken indien men wilde, en indien men ware zedelijke beschaving meer dan uiterlijke schijn zocht te bevorderen.” De Clercq signaleert voorts het vermogen van de Russen om produkten uit andere landen na te maken, een eigenschap die ook andere reizigers tot in onze dagen herhaaldelijk hebben geconstateerd. De trotse tsarenstad aan de Njewa, de schepping van Peter de Grote, maakte diepe indruk op de jonge graanhandelaar, die veel waardering koestert voor de tsaar, die eens in Zaandam het vak van scheepstimmerman leerde. Over de onvrijheid en in het algemeen de politieke en sociale toestanden is het oordeel van De Clercq bepaald ongunstig. „De rijke handelt met geweld, de arme moet list en bedrieging te baat nemen.” Hij acht afschaffing van de lijfeigenschap en meer recht voor het volk voorwaarden voor een „beschaafd regime”. In St. Petersburg woonde hij de kerkdiensten van verschillende godsdienstige richtingen bij. De Clercq heeft voor de Russisch-Orthodoxe kerk meer waardering dan voor de Rooms-Katholieke maar verder is onze Hollandse chauvinist na een bezoek aan de Lutherse en Hollandsche Gereformeerde kerk van mening: „Ieder volk eischt een eerdienst naar de mate zijner beschaving. De leerrede van den predikant zou weinig invloed op den Rus en de kruislingen van den Rus weinig op den godsdienstlievend Nederlanders gehad hebben.” Ook de traditionele xenofobie, de vrees voor vreemdelingen, is de jonge graanhandelaar opgevallen. Hij staat in deze waarneming bepaald niet alleen! Overigens verwacht De Clercq, dat het Russische keizerrijk door ontbinding te gronde zal gaan, waarbij de wens misschien de vader van de gedachte is geweest, aangezien uit zijn brieven tegelijk een vage angst voor een mogelijke overheersing van Europa door Rusland spreekt, een angst, die wij ook bij Da Costa aantreffen in diens „Wachter! wat is er van den nacht?”, waarbij ik denk aan deze regels:

„Wie zou uw greep weerstaan? Wie zal uw vlucht beperken?
Tweehoofdige Adelaar, die met uw brede vlerken twee werelddeelen dekt! ontzachtlijk, 't zij ge uw blik op Polen neêrslaat of den Caucasus!...

Wat gaat ge ons zijn? een rots die schaduw geeft en laaft?
of – in zijn holligheên een werelddeel begraaft?
Moet dit nog 't einde zijn der Europeesche Staten na eeuwen Christendom, Beschaving, Overmacht?

De Clercq's verwachting, dat Rusland zou ondergaan is niet bewaarheid. In dit opzicht zag De Tocqueville (1805–1859), de bekende auteur van „De la démocratie en Amérique”, scherper toen hij meer dan een eeuw geleden schreef, dat de wereld van de toekomst beheerst zou worden door twee grote machten, nl. Rusland en Amerika.

Nog een enkel woord over De Clercq's opmerkingen ten aanzien van het door hem geconstateerde verval van de godsdienst. De eeuwen door is er door boetpredikers geklaagd over het verval van geloof en zeden. Ook De Clercq ontbreekt niet in dit koor. Hij meent, dat de Duitse vrouwen het met de goede zeden niet al te nauw nemen (pag. 42) en hij verzucht: „Heil mij dat ik in Nederland het leven ontving”. Voorts constateert hij: „Een ijverig voorstander der godsdienst beklagde zich zeer over den toestand van dezelve in dit land en ik geloof dat hij gelijk had, want zelfs bij de boeren is dit gevoel verloren, er heerscht de grootste onverschilligheid...” (pag. 60). Dergelijke woorden zouden de lofredenaars van de oude tijd in onze dagen, die voortdurend spreken over de voortgaande secularisatie en het geloofsverval te denken moeten geven!

De enkele citaten mogen aangetoond hebben, dat dit boek waard is te worden gelezen!

P. Krug
Willem de Clercq. Per karos naar St. Petersburg: Ingeleid en toegelicht door Dr. M. E. Kluit. Lochem, De Tijdstroom (1962), 259 pag. Prijs f 9,90.

Rechtzetting

Zowel in de kop als in de aanhef van het artikel over de rechten van de mens in ons vorig nummer werd de indruk gevestigd, alsof die rechten tien jaar geleden werden vastgesteld. De opmerkelijke lezer zal ongetwijfeld hebben begrepen dat hier een vergissing in het spel was omdat de daarop betrekking hebbende verklaring in 1948 door de Verenigde Naties werd aangenomen. Wij menen er echter goed aan te doen met deze rechtzetting onze verontschuldiging voor de gemaakte vergissing aan te bieden.

Ontvangen boeken

In Salamanderreeks de herdrukken van:
Carry van Bruggen: Eva
Top Naeff: Vriendin
Ina Boudier-Bakker: Aan de overkant
Een aantal nieuwe uitgaven zijn:
Salamanderreeks:
Peter Bamm: Eerste sporen van het Christendom
Phoenix-pockets:
Herman Grimm: Rafaël
Prof. Ir. R. J. Forbes: Vijftig eeuwen olie
Ch. Wentinck: Torens, tempels en tavernen
Een A.P.-uitgave:
P.v.d.ABC; Wegwijs in woorden, taken en opbouw van een grote politieke partij.

HET GESCHENK

„Als jullie gaan trouwen”, zei mijn grootmoeder, „dan moet je 't ook aan de tantes schrijven.” „Goed”, zei ik en 's avonds schreef ik aan de twee hoogbejaarde, ongetrouwde zusters van wijlen mijn grootvader, dat ik de jongeman van mijn dromen gevonden had en dat we zouden gaan trouwen, zodra we een huis hadden.

Een prettige mededeling, daar niet van, maar moeilijk in dit geval, omdat ik hun een paar jaar tevoren ook al eens zo'n brief geschreven had. Over een andere jongeman dan, uit andere dromen, maar dat was inmiddels uitgegaan. Ze hadden me toen de onmisbare zegen van de Heere Heere per brief doen toekomen en ik voorzag deze keer onoverkoombare theologische problemen. Maar de werkelijkheid was eenvoudiger dan de leer, want ook nu feliciteerden ze me hartelijk, zonden me weer de zegen van de Heere Heere en vroegen of ik eens met mijn aanstaande en een koffer aan wilde komen, want ze hadden nog wel iets voor me.

Toen mijn vader dit hoorde, ging er een lichte rilling door hem heen. „Neem het allerkleinste koffertje mee, dat je hebt”, zei hij, „leen desnoods van iemand een nog kleiner. Weet je nog van die stoel, die ik toen stiekem in het Vondelpark neergezet heb?” Ja, ik wist het, overal in de omtrek van de Overtoom, waar de tantes woonden, hadden radeloze familieleden naar verborgen hoekjes omgezien om zich te ontdoen van de geschenken, waar ze niet mee thuis durfden komen of die ze, door de afmetingen of het gewicht, eenvoudig niet langer dan een paar honderd meter konden versjouwven. Voor mij hadden ze eens een jurk gemaakt, van zo'n zware stof, dat mijn schouders het nauwelijks konden dragen, maar ik moest ermee naar school van mijn moeder, want het was een nette, degelijke schooljurk. Ik werd er altijd doodmoe van, omdat ik me er niet in bewegen kon en de kinderen in de klas vonden hem gek. Dat was nog het ergste van alles.

* * *

Op een zonnige zaterdagmiddag in de herfst togen mijn verloofde en ik naar het station, want inmiddels waren de tantes verhuisd. Ze hadden zich ergens „ingekocht” en woonden nu buiten in een deel van een geweldige villa, in een deftige park.

Een dienstmeisje deed ons open en voerde ons door allerlei gangen naar een grote zitkamer, waar de tijd had stilgestaan. Daar zaten ze en ineens was ik weer het kleine meisje, met vlechten, dat op zondagmiddag op een voetenbankje mocht zitten en zo keurig slokje voor slokje haar limonade kon opdrinken. 'k Had het ook liever wat vlugger gedaan, maar onderweg waren me door mijn ouders nog eens de laatste instructies voorgehouden: „Denk erom, gedraag je netjes en maak ons niet te schande!” Dat deed ik ook niet, uit solidariteit, omdat ze 't zelf tenslotte ook een corvee vonden en dan, 't hoefde gelukkig niet elke zondag.

Soms was er een nacht op visite, zonder armen, met alleen maar stompjes. Daar was ik bang voor, ofschoon ze erg aardig was en prachtig schilderen kon met het penseel in haar mond of tussen haar tenen.

„Ze heeft best armen” overpeinsde ik dan, terwijl ik met één oog door een kiertje van de altijd zorgvuldig gesloten vitrage de trammen telde, die door de Zocherstraat reden – je zag alleen de beugel boven de huizen uitkomen – „ze heeft best armen, maar die zitten in d'r bontmantel en ze zijn toch ook eng, zo houderig, maar niet zo griezelig als die stompjes. En dan durf ik haar wel een hand te geven.” In het spionnetje zag ik de mensen beneden op de Overtoom lopen en zo onopvallend mogelijk keek ik naar de nicht, die behendig met de stompjes haar thee opdrank.

Minstens twintig jaar geleden was dat en hier stond ik weer, volwassen nu, en ik zag weer alle kasten, tafels, stoelen, snuisterijen en familieportretten, die er altijd al geweest waren. Ook hier in deze kamer rook het naar medicijnen en op het ouderwetse buffet stonden zo mogelijk nog meer potjes zelf, flesjes pillen en doosjes poeders, dan

ooit. De jongste had sinds haar jongmeisjesjaren haar hele omgeving venijnig getiraniseerd met haar kwalen. Ze had al zo vaak op sterven gelegen, dat de familie er op 't laatst niet meer in geloofde en dan ook pertinent weigerde om zich bij nacht en ontij en onder de maaltijden naar haar sterfbed te reppen. De tijd heeft hen in 't gelijk gesteld, want de zieke tante overleefde haar hele generatie en zelfs nog enkelen van de volgende.

Nu was zij het, die ons tegemoet kwam en welkom heette, want de oudste zuster was net hersteld van een griepje en bleef, een beetje bleek nog, aan de tafel zitten. Ik gaf haar de druiven, die we onderweg gekocht hadden en wilde iets vriendelijks tegen haar zeggen, maar ze begreep me niet. Ze was stokdoof en alles, wat we tegen haar zeiden, moest door haar zuster overgebracht worden. Die sprak, tot onze verbazing, gewoon tegen haar, niet hard, niet merkbaar lang-

zaam, gewoon en dat gaf aan de conversatie iets onwezenlijks, net alsof ze ons wel verstond, maar het niet liet merken.

Ineens herinnerde ik me, dat ze vroeger zo vaak van de trap viel. Haast alle begrafenissen in de familie eindigden voor haar in het gips, omdat ze dan van aandoening mistapte en uit het rijtuig rolde. Zoals ze daar zat, helemaal gaaf, zonder blauwe plekken en bulten, kende ik haar nauwelijks, ook al, omdat de jaren haar gezicht goediger gemaakt hadden.

We kregen thee, net als vroeger, uit dezelfde dunne kopjes, met een plakje cake op dezelfde geslepen glazen schoteltjes, met dezelfde zilveren vorkjes erbij. En weer dronk ik de thee keurig, met kleine slokjes en at de cake met kleine hapjes en voerde ondertussen een keurig gesprek.

Al die tijd zat de „aanstaande” zijn ogen uit te kijken, van de een naar de ander, en zei haast geen woord, wat ik nog nooit van hem meegemaakt had. Hij vergat zelfs te roken, ofschoon de tantes ons toestemming gegeven hadden om een sigaret op te steken.

„'t Was net Edgar Allan Poe”, zei hij me later. „Net zo griezelig. Of „Arsenicum en oude kant”. Die sfeer, die halfdonkere kamer en die twee merkwaardige samen-zweerderige dametjes tussen al die meubels en portretten. 't Had gewoon iets lugubers.” Nee, dat was het voor mij niet, integendeel. Ik had ze in hun glorietijd meegeemaakt, toen ze alom gevreesd waren in de familie om hun scherpe tong en hun onbarmhartig oordeel en dat was nu toch wel voorbij. Niet dat ze veel milder geworden waren, maar de gelederen van de familie waren in de loop der jaren zozeer uitgedund, dat ze geen invloed meer hadden.

Ze vonden het jammer, dat we maar zo'n klein koffertje hadden meegebracht, maar met een beetje moeite ging alles er toch wel in. 't Viel nogal mee, wat we kregen: een paar tafellakens en wat tafelzilver en nog enkele kleinigheden, allemaal wel bruikbaar.

Toen werd ons een glaasje kersen aangeboden en nog voor we netjes „alstublieft” hadden kunnen zeggen, klonk de zware, toonloze stem van de dove tante: „zes!”

Wij keken elkaar ontsteld aan en ik zag de „aanstaande” denken: „Daar heb je 't al!” Ook haar zuster tastte een ogenblik omtrent deze code in het duister. Pas toen ze het nog twee keer herhaald had: „zes”, drong het tot de andere tante door, dat we ieder zes kersen-op-sap in het glaasje mochten hebben!

* * *

Omdat we de trein moesten halen, was het afscheid een beetje overhaast en voor we het wisten, hadden ze ons nog een theeblad in de handen gedruwd, dat natuurlijk niet in het koffertje paste. Een grote, loodzware tegel was het, met een opstaande opengewerkte metalen rand en we moesten het meenemen.

Daar stonden we, midden in het deftige park, met zo'n afgrijselijk ouderwets monster open en bloot in onze armen.

„Ik zet het achter een boom”, zei de „aanstaande” en hij deed het ook. Maar toen we de hoek omgingen, keek ik nog eens om. Het stond er nog en ik vond het ineens zo zielig, dat ik terugholde en het weer meenam: „Wikkel het maar in je regenjas”, zei ik en zo ging het toch mee naar Amsterdam.

Mijn schoonmoeder was er helemaal verrukt van en zette het stralend op haar keukentafel. Daar heeft het nog jarenlang dienst gedaan.

Ans Spigt

Mededelingen

VOOR ONZE LEDEN

Aanstaande dienstplichtigen

In het Erasmushuis te Utrecht werd op 23 oktober j.l. voor het eerst in de geschiedenis van het H.V. een voorlichtingsavond voor aanstaande dienstplichtige militairen gehouden. Het organisatorische deel van de avond had de gemeenschap Utrecht verzorgd, de inhoudelijke kant was voor verantwoording van het hoofd-bestuur.

Waar het om gaat

Zoals dr. J. P. van Praag in zijn openingswoord stelde, ging het er deze avond niet om te discussiëren over het vóór en tégen van een leger, zo min als het een propaganda-avond voor het Humanistisch Verbond was. Het Verbond, dat zich medeverantwoordelijk voelt voor de buitenkerkelijke Nederlander, meende deze avond te moeten organiseren als een dienstverlening aan de jonge mens, die, als hij de oproep voor de militaire keuring krijgt, weliswaar volwassen genoemd mag worden, maar toch nog over weinig levenservaring beschikt. Wanneer deze jonge mens enig inzicht in de militaire dienst en de burgerdienst wenst te krijgen, dan wil het Verbond proberen hem hierbij te helpen.

Het gaat er om dat hij dit inzicht wenst, want de meesten zullen het wel niet leuk vinden om in dienst te moeten, maar velen aanvaarden het als een onplezierig (en sommigen nog wel als een plezierig) feit. Voor anderen is het een probleem, terwijl weer anderen menen op grond van gewetensbezwaren te moeten weigeren in militaire dienst te gaan. Zij die hierover denken, dienen te weten, dat dit geen zaak is om oppervlakkig af te doen. Het Humanistisch Verbond huldigt in deze kwestie het standpunt, dat men hier een persoonlijke beslissing moet nemen en dat het van zijn kant alleen maar kan proberen een zo objectief mogelijke voorlichting te geven.

De militaire dienst

De heer W. Wierda, hoofdbestuurslid van 't Humanistisch Thuisfront, sprak over de militaire dienst en alles wat daaraan vooraf gaat. Hij wees er op dat per jaar ongeveer 90.000 jonge mannen van 18 jaar worden opgeroepen voor een geneeskundig onderzoek en een psychologische test. Dat er onmiddellijk reeds een aantal afvallen door lichamelijke of geestelijke ongeschiktheid en omdat een aantal studeren voor een geestelijk of menslievend ambt. Zij zijn vrijgesteld van militaire of burgerdienst, evenals de ondergrondse mijnwerkers en de zeevarenden op de grote vaart. Verder kunnen zij, die aan kunnen tonen „persoonlijk onmisbaar” te zijn ook vrijstelling krijgen.

Nadat men bericht heeft gekregen, dat men goedgekeurd is, hoort men niets, totdat de oproep voor de werkelijke dienst in de bus glijdt. Intussen wordt echter een selectie toegepast, waarbij de Marine van oudsher het recht heeft op de eerste keus van 3 tot 4000 dienstplichtigen. Er blijven dan nog zo'n 55 tot 60.000 over, die voor een groot deel naar de landmacht gaan, voornamelijk de infanterie.

Wanneer de oproep voor de werkelijke dienst komt, weet men het niet, maar men heeft reeds een bestemming, namelijk het onderdeel en de toekomstige functie. Pas wanneer die oproep in het bezit is van de aanstaande militair, kan uitstel gevraagd worden voor studie, nimmer vrijstelling.

Vervolgens liet de heer Wierda zijn licht schijnen over de militaire dienst zelf, de rigoreuze inperking van de persoonlijke vrijheid, de gelijkvormigheid, de discipline. Ondergeschiktheid is de ziel van het leger, luidt het gezegde, alhoewel hij bij voorkeur spreekt over samenwerking of teamgeest. De eerste twee maanden tijdens de basisopleiding zijn lichamelijk de zwaarste, terwijl er ook geestelijk heel veel wordt vereist in de omschakeling van de burger naar de militaire maatschappij, een omschakeling, die aan het einde van de dienstdienst wel haast net zo moeilijk is, alleen dan in omgekeerde richting.

De gewetensbezwaarde

Een gewetensbezwaarde is hij, die op grond van godsdienstige of zedelijke overtuiging bezwaren heeft tegen de militaire dienst. Hierover sprak de centraal geestelijk raadsman, de heer d'Angremond, in het licht van de nieuwe „Wet gewetensbezwaarden militaire dienst”. Spreker wees er op, dat deze nieuwe wet het verrichten van de burgerdienst gelijk stelt aan de militaire dienst, alleen dat men zes maanden langer moet dienen. Daarnaast bestaat nog de mogelijkheid om bezwaar te hebben tegen de wapenhandel oftewel het dragen van wapens. Deze lieden moeten dan wel in de militaire dienst, maar behoeven geen wapens te dragen of te leren schieten. Bij de nieuwe wetgeving moeten zij twee maanden langer dienen dan normaal. Uitvoerig stond de heer d'Angremond verder stil bij de consequenties, het standpunt en de houding van de ouders, het werken in de Rijkspsihiatrische Inrichting of in het kamp te Vledder. Tot slot betoogde hij, dat met een werkelijke keuze de samenleving, het leger, maar niet in de laatste plaats je zelf het meest gediend bent.

Na afloop werden een aantal puntige vragen gesteld en kon de brochuretafel zich in grote belangstelling verheugen. Bovendien gaven een aantal jongelui zich op voor een gespreksavond, teneinde eens wat nader geïnformeerd te worden over het humanisme en het Humanistisch Verbond.

Alhoewel het altijd beter kan, moet toch geconstateerd worden, dat deze als experiment opgezette avond, een geslaagde avond is geworden, die zeker navolging verdient.

MV

Afscheid

Dit nummer van het Mededelingenblad, dat voor de lezers van Mens en Wereld als bijlage verschijnt en afzonderlijk aan niet-abonnees wordt gezonden, is het laatste in deze vorm.

Het Dagelijks Bestuuf heeft besloten, bij wijze van proefneming een andere vorm te kiezen, die er op zal neerkomen, dat voortaan het blad rechtstreeks aan alle leden gezonden wordt, dus niet meer bij Mens en Wereld gevoegd en in het formaat van „Het Woord van de Week”. Bovendien zal de naam weer worden: „In en Om het Humanistisch Verbond” en zal het elf keer per jaar verschijnen.

Eigenlijk zijn we nooit zo erg gelukkig geweest met de methode die tot nu toe gevolgd werd. Doordat de lezers van Mens en Wereld het acht keer per jaar in ons officiële orgaan vonden, heeft altijd in wijde kring de gedachte bestaan dat de Mededelingen er bij hoorden. Kritiek op de inhoud kwam in vele gevallen op het hoofd van de redactie van Mens en Wereld neer, die er toch helemaal niets aan kon doen, omdat het blad voor de leden, dat dus iedereen ontving, een andere redacteur heeft. Er bestond ook een grote verwarring onder lezers en niet-lezers van Mens en Wereld, wanneer b.v. op een bijeenkomst of in een gespreksgroep iets werd aangehaald, dat de één meende in Mens en Wereld te hebben gelezen en dat de ander in zijn blaadje was tegengekomen.

De chaos werd nog vergroot bij de oprichting van het instituut der sympathisanten. Die kregen ook zo'n drie of vier keer per jaar een blaadje toegezonden, waaraan de naam In en Om weer was gegeven. Die naam was ons van oudsher dierbaar en we wilden er dus geen afstand van doen. Maar erg helder werd de situatie er niet door.

Om aan dit alles een einde te maken is dus het besluit genomen, het Mededelingenblad op te heffen. Hiervoor in de plaats komt dus weer een orgaan, dat als van ouds In en Om het Humanistisch Verbond zal heten en dat aan ieder lid afzonderlijk wordt gezonden, dus niet meer bij Mens en Wereld. Het krijgt een wat kleiner formaat, maar daar staat tegenover, dat het elke maand verschijnt met een dubbelnummer in juli/augustus. De bedoeling is, er acht nummers van vier pagina's van te maken en drie van acht. Dat kan zich wijzigen, als er veel kopij is. Bovendien wordt het dan ook enige malen per jaar aan de sympathisanten gestuurd.

Daarmee worden de volgende voordelen bereikt: de bovengeschetste verwarring wordt voorkomen; de frequentie wordt groter, zodat elk lid tenminste één keer per maand over de activiteiten van het Verbond wordt ingelicht; de oude naam wordt in ere hersteld en de extra-publicatie voor de sympathisanten wordt afgeschaft. Besparingen geeft het niet, daarom is het dus niet begonnen, maar het zal ook geen groter kosten meebrengen.

En dat betekent dus een afscheid nemen van de bijlage van Mens en Wereld. Of veel mensen het zullen merken, dient te worden afgewacht en of het een vooruitgang is eveneens. Het bestuur meent van wel, maar de leden kunnen er best anders over denken. Dat horen we dan wel op het volgende congres, als over het beleid zal worden gesproken.

Overigens menen we nog steeds, dat ieder lid van het Verbond ook abonnee op Mens en Wereld zou moeten zijn. Het kost wel f 5,- per jaar, maar dat is een schijntje voor een blad dat elke twee weken verschijnt. En het blijft onze hoop, dat we dat nog eens zullen beleven, want dan kon het ledenorgaan, dat we nu in een nieuwe vorm gaan rondzenden, verdwijnen.

Uw taak: hun toekomst! **Centrum voor Humanistische Vorming**

Bijdrage f 3,75 per jaar. Giro: 60 84 68 t.n.v. het Centrum Oudegracht 152, Utrecht.

Europoort en Botlek

„Die nieuw ontdekte omstreken van Rotterdam waren de . . . eilanden. De groote eilanden tusschen de breede armen, waardoor Rijn en Maas in zee monden en de zee met zijn stroomingen het land indringt, de eilanden met hun vlasakkers en bietenvelden, hun boomen- en aardappel-landen en hun uitgestrektheden van zwaar-golvende tarwe, en dan vooral hun mooie duinen, die wel niet zoo hoog en zoo breed zijn als tusschen Den Haag en Den Helder, maar door begroeiing, door hun vochtige valleien vol wilde bloemen en door hun vogelrijkdom zich welhaast meten kunnen met de natuurmonumenten op de Waddeneilanden.”

Met deze woorden schreven in 1934 J. Feith en Ch. Gl. Behrens in „Zwerftochten door ons land”, de toen zo bekende serie Hille-albums, over de Nederlandse provincies, over het gebied, dat wij thans kennen als het Botlek-Eupoortgebied. Wie vandaag over dit gebied zou moeten schrijven, vervalt in termen als „de machtige oliaffinaderijen en andere groot-scheepse industrieën” en de „verrukkelijke gecreëerde recreatiegebieden”. Botlek en Eupoort zijn namelijk gebieden, waar een groot deel van onze Nederlandse welvaart geconcentreerd is, en waar zich na de Tweede Wereldoorlog een explosieve ontwikkeling heeft voorgedaan in handel en industrie. Een ontwikkeling, die niet nalaat haar gunstige, maar ook ongunstige, invloeden te hebben op de sociale en culturele terreinen van het leven. Kortom een bron van welvaart, die terwille van de nationale economie zal moeten worden geëxploiteerd, maar dan ook op een wijze, dat de mens tot zijn recht komt. En daar ontbreekt helaas nog wel wat aan, zoals op een openbare studiedag „De mens en het Botlek-Eupoortgebied” bleek.

Deze studiedag was belegd door het gewest Zuid-Holland-Zuid van het Humanistisch Verbond op 16 november j.l. Onder de ruim 70 aanwezigen was de burgemeester van Spijkenisse, die in zijn welkomstwoord zijn verheugenis uitsprak over het feit, dat deze studiedag binnen zijn gemeentegrenzen plaats vond en hij hoopte dat we „met elkaar” tot het resultaat zouden komen „iets waarachtigs te gaan doen”. Onder de aanwezigen waren verder de burgemeesters van Oostvoorne en Poortugal, gemeenteraadsleden van verschillende plaatsen, vertegenwoordigers van de Hervormde Kerk en het N.V.V.

Boven- of tussengemeentelijk?

Mr. H. B. Engelsman begon 's morgens met een overzicht van het gehele gebied, dat zich van Rotterdam tot diep in zee uitstrekt, althans wat de plannen betreft. Na een uiteenzetting over de groei sinds 1947 schetste de heer Engelsman iets van de problemen, die zich door deze ontwikkeling voordoen. Eén van de moeilijkste punten is wellicht de verzilting die dreigt voor de land- en tuinbouwgebieden en voor de drinkwatervoorziening van Rotterdam. Een geheel ander, maar niet minder ernstig probleem is de luchtverontreiniging: de samenklontering, speciaal van de chemische industrie, is een niet weg te cijferen factor voor de nimmer aflatende stankjes. Bovendien zijn er aan de opeenhoping van dit soort industrieën nog geheel andere gevaren verbonden, zoals onlangs is gebleken, toen er bij één van hen brand uit brak en het slechts aan de wind(richting) te danken was, dat er niet bijkans een nationale ramp te betreuren viel.

De vraag rijst of de mens niet ondergeschikt is aan de industrie? Zeker als humanisten zullen we betogen dat het omgekeerde het geval behoort te zijn. De werkelijkheid doet echter vermoeden, dat de mens in de huidige welvaartstaat alleen meetelt als een radertje om de grote machine soepel te laten lopen. De heer Engelsman meende dit verschijnsel ook terug te vinden

in de afstand die er z.i. bestaat tussen de bestuurders en de bestuurd. Als remedie hier-teen pleitte hij voor het krachtig ter hand nemen van de sociale opbouw (waaronder hij vooral verstond de relatie-opbouw in en tussen de samenlevingsverbanden en de medezeggenschap van iedere belangstellende) en de intensivering van onze democratie, die verwezenlijkt kan worden door gesprekken van mens tot mens. De overheidsfunctionarissen zullen dan uit hun ivoren torentje dienen te komen.

Wellicht de meest typerende en ook gevaarlijkste ontwikkeling was, dat de provinciale overheid zeer verdienstelijke studies laat ondernemen om te komen tot zogenaamde streekplannen, maar dat de praktijk op de theorie vooruit loopt. Dit betekent, dat de richtlijnen voor industriële vestigingen, woningbouw en recreatiegebieden vaak reeds achterhaald zijn door de feitelijke ontwikkelingen en dan niet altijd ten gunste van de leefbaarheid van een bepaalde streek.

Vervolgens ging hij in op de bestuurlijke aangelegenheden van het gehele gebied, waar – juist door het gebrek aan coördinatie – zich dit soort ontwikkelingen voor kunnen doen. Als meest wenselijke vorm zag spreker een overheidslichaam, dat zou moeten worden gekozen als een gemeenteraad, en dat zeggenschap zou hebben over het gehele gebied en t.a.v. alle problemen die zich daarin voor doen. Hij meende, dat de afstand tussen bestuurders en bestuurdan minder groot zou zijn en er meer werkelijke belangstelling bij de burger zou ontstaan. Hij zag weinig heil in de thans voorgestelde regeling, waarbij o.m. de 24 betrokken gemeenten ieder een vertegenwoordiger benoemen in een bestuurslichaam met beperkte bevoegdheden.

Recreatie in de vrije natuur

Na in gegaan te zijn op wat hij onder recreatie zou willen verstaan, nam de heer K. van Driel als uitgangspunt, dat de essentiële kern het dagelijks brood is en dat de leefbaarheid een facet van het menselijk bestaan is. Het is de taak van de overheid om binnen het raam van de beschikbare middelen een keuze te doen en dan mag het essentiële nimmer veronachtzaamd worden. Recreatie speelt dan – in tegenstelling tot vroeger – als volwaardig element een rol en terecht want zij is er voor het behoud en herstel van onze lichamelijke en geestelijke volksgezondheid.

In lovende woorden riep de heer Van Driel voor ons vervolgens beelden op van de recreatieve mogelijkheden die er thans reeds zijn en

mogen zijn. Veel waardering had hij ook voor de stichting van de Recreatieschappen voor de tot instandhouding en uitbreiding van de verschillende gebieden. Ook memoreerde hij het feit, dat in de afgelopen tien jaar reeds drie miljoen gulden aan deze projecten was uitgegeven en dat in de komende vijf jaar nog eens 5 tot 6 miljoen gulden zal worden uitgegeven.

Tijdens de discussie vroeg men zich af of de recreatie wel zo'n volwaardige rol speelt in het totale beleid, als de heer Van Driel wilde doen geloven. In elk geval zou het wel zo moeten zijn, want de spelende mens staat, juist ook in het humanisme, centraal, zo meende men.

Rijnmond en mens

Onder deze titel belichtte de heer J. Pasman de sociale en geestelijke aspecten, die zich voordoen, wanneer grote groepen mensen – vaak uit geheel andere levensomstandigheden – in een betrekkelijk klein gebied opeen geperst worden. Hij kon zich niet aan de indruk onttrekken, dat er een wanverhouding bestaat tussen mens en fabriek, waarbij de mens wordt gedwongen mechanisch te reageren op impulsen van de omstandigheden en de situatie zonder daarbij in staat te zijn deze impulsen te toetsen op innerlijke waarden. Vooral de jeugd, die in een dergelijke omgeving opgroeit, dreigt te verworden tot een vormeloze massa. Spreker riep een aantal beelden op van de jeugd en de arbeiders, die tot bezinning dwingen over deze vele mensen op een klein gebied in de nimmer aflatende schaduw van rokende schoorstenen en de alles overheersende blinkering van de glimmende oliehouders.

Vraag is, wat er moet gebeuren naast alle planologische maatregelen, recreatieve ruimten e.d. Want het gaat om de eigen activiteit, die iedereen zelf op moet brengen, het vechten tegen het passief ondergaan, maar hoe zet je zo iets op. Nauwe samenwerking tussen de overheid en het particulier initiatief bepleit de heer Pasman. Dit hoeft niet, maar kan een boeiend samengaan zijn op basis van de algemeenheid, maar het kan ook levensbeschouwelijk en dan dienen we niet met argusogen naar de ander te spieden, maar vertrouwen hebben in het belang van de zaak waar het om gaat. Het gaat uiteindelijk om het aankweken van verantwoordelijkheidszin, de mede-verantwoordelijkheid en dat is medemenselijkheid welke de voorwaarde is voor een betere samenleving.

Tenslotte wees de heer d'Angremond er op dat wij midden in de werkelijkheid moeten staan als uitgangspunt. Humanisme kan een bron van bezieling zijn om bijvoorbeeld gezamenlijk met de kerken te stuwen en te zoeken naar een weg, die geboren zal worden uit moeizame contacten. Deze weg zal lang en moeizaam zijn, maar wij zijn als humanisten bereid hem te gaan.

Hiermee werd een studiedag besloten, die niet was opgezet als propaganda voor het Verbond, maar waarmee duidelijk werd gemaakt, dat humanist zijn ook betekent openstaan voor de ander en voor de problematiek van het samenleven, maar tevens, dat de humanist bereid is om tezamen met de ander te werken voor de verbetering van de sociale, culturele en vooral geestelijke structuur van de samenleving en de mens daarin.

MV

Steunfonds Praktisch Humanisme

Ook dit jaar hebben duizenden zich voor geestelijke verzorging tot het Verbond gewend. Uw financiële steun is daardoor onontbeerlijk.

Stort uw bijdrage op postrekening 6168, ten name van Stichting Steunfonds Praktisch Humanisme te Amersfoort.

Moeilijk maar nuttig

In steeds meer gemeenschappen gaat men er toe over, de uitbreiding van het ledental als urgentie nummer één te beschouwen. Dat is niet alleen, omdat het hoofdbestuur daarom heeft gevraagd, allerlei aanwijzingen heeft verstrekt en bovendien een folder en brochure voor dit doel uitgegeven, maar vooral omdat de besturen van de noodzaak volledig overtuigd zijn.

Tussen iets weten en er wat aan doen ligt echter nog een hele afstand. Die afstand moet overbrugd worden door de medewerking van anderen, en kan nooit alleen door het bestuur verricht worden. Het is trouwens een bekend feit, dat de meeste leden van welke organisatie dan ook er geen flauwe notie van hebben, hoeveel werk dikwijls door hun bestuurders verricht wordt. Zaken, die doodeenvoudig lijken als men er mee voor de dag komt, vereisen een heleboel denkwerk vooraf en zelfs de samenstelling van een simpel gemeenschapsblad, dat door de ontvanger in een paar minuten wordt doorgenomen en daarna achteloos bij ander drukwerk gegooid, heeft

enkele mensen een aantal vrije uren en kopzorg gekost.

Als thans die bestuurders op de leden een beroep doen om eens wat adressen te leveren van mogelijke belangstellenden, is toch wel het minste wat men kan doen daaraan gehoor geven. „Maar ik ken niemand, al mijn kennissen of vrienden behoren tot een kerk of ze zijn al lid”, is een veel gehoord antwoord. Het kan best waar zijn, maar bij even dieper graven komt er toch nog wel wat uit. Laat men daarom op dit verzoek niet onmiddellijk afwijzend of helemaal niet antwoorden, maar eens goed er over nadenken. Dat is het minste wat men kan doen.

Maar dan verder. Dan zit dat bestuur of die man of vrouw die er wat aan wil doen met die adressen en die worden schriftelijk benaderd. Misschien zal men antwoord krijgen of een verzoek om nadere inlichtingen. Iemand moet die dan gaan verstrekken, want anders loopt het allemaal dood en is alle moeite voor niets geweest. En waarom moet die iemand, die eens een avond of een paar uur voor zo'n informatie-gesprek uittrekt altijd een ander zijn en niet wijzelf?

Het is niet meer zo, dat het Humanistisch Verbond een onbekende is. De duizenden die naar de radio-praatjes luisteren, de miljoenen die onze TV-uitzending hebben gezien zullen er niet allemaal op zitten wachten om antwoord op vragen te krijgen. Maar vele honderden zullen het zeker wel wezen, die al eens met de gedachte gespeeld hebben om zich aan te sluiten. Ze willen echter nog wat meer weten, en juist die vraag is nog nooit, althans niet bij hun weten, voor de radio of in een brochure beantwoord.

Hier komt de waarde van de mondelinge toelichting aan bod. Niet van de man of vrouw die alle bezwaren met een zeker gemak en radheid van tong weg praat, maar van iemand die weet te luisteren en voelt waar de schoen wringt. Het kan best zijn dat zo'n gesprek helemaal niet tot een aanmelding leidt, maar er is dan in elk geval bereikt dat misverstanden worden weggenomen en een beter begrip er voor in de plaats treedt. Met andere woorden, er is „goodwill” gekweekt en ook die kunnen we, bij alle erkenning, nog best gebruiken.

De laatste maanden is er onmiskenbaar een stijging in het aantal leden te constateren, al zou het best wat sneller kunnen gaan. We zijn echter op weg, en dat is verheugend. Maar we zullen verbeteren vol moeten houden en van die informatie, dat geven van inlichtingen, het wegnemen van misverstanden een taak moeten maken, niet voor een maand of een seizoen, doch onophoudelijk en bij elke gelegenheid die zich maar voordoet. Dat is moeilijk, maar nuttig. En niet alleen dat, het is ook noodzakelijk, omdat we geen stilstand kunnen gebruiken, zeker niet als we aan de steeds toenemende eisen die aan het Verbond gesteld worden, willen voldoen.

Personalia

Met een receptie en een cadeau namens de leden heeft onze gemeenschap Breda oud-voorzitter G. den Haan en zijn vrouw gehuldigd ter gelegenheid van hun 50-jarig huwelijk. Ook het Hoofdbestuur heeft zijn felicitaties gezonden en, hoewel wat laat, willen we daar graag de onze bijvoegen.

Den Haan heeft een staat van dienst in het Verbond, die gezien mag worden. Hij is jarenlang de stuwende kracht in de gemeenschap geweest en bovendien raadsman in de strafgevangenis in Breda. Vooral dat laatste was geen gemakkelijke taak, die hij op een voorbeeldige wijze heeft vervuld.

Plaatselijk

geestelijk raadslid

Het Hoofdbestuur hechtte zijn goedkeuring aan de benoeming van Mevr. D. Wei-van Beek en de heer C. F. de Gram als PGR in de gemeenschap Deventer en van de heer C. Scheper in Hengelo.

Bedankt als raadsleden hebben de heren L. Elte te Alkmaar en J. Smit te Hilversum.

Nieuwe naam en uitbreiding

Tot nu toe bestond in gewest Zeeland onze gemeenschap Oost-Zeeuws Vlaanderen. Deze had als werkgebied inderdaad het oostelijk deel van dit wel bijzonder afgelegen gebied, terwijl het grootste deel van de leden in en rondom Terneuzen woonde.

Met de toenemende industrialisatie van het westen van Zeeuws Vlaanderen komen ook in dat deel leden van het Verbond. Ze waren tot nu toe algemene leden, maar voor bijeenkomsten toch op Terneuzen aangewezen. Onze gemeenschap en het gewest hebben nu besloten geheel Zeeuws Vlaanderen als één werkgebied te beschouwen en dit o.a. tot uitdrukking te brengen door de naam van onze gemeenschap aldaar te wijzigen en voortaan te spreken van gemeenschap Zeeuws Vlaanderen. In het bestuur is reeds iemand opgenomen, die in het westelijk gedeelte woont, zodat de naamswijziging niet alleen symbolisch is. Wij hopen, dat het contact versterkt zal worden en het ledental zal groeien.

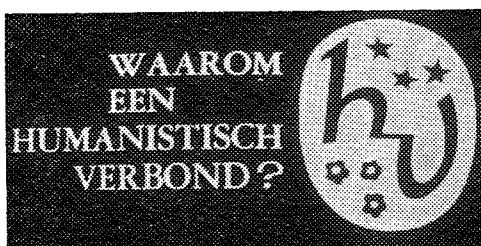
Hum. Vormings onderwijs

Op 1 november j.l. kwamen de voorlopige vormingsleiders en de sprekers over het humanistisch vormingsonderwijs voor het eerst bijeen op een studiedag om zich nader te bezinnen op vorm en inhoud van dit onderwijs.

In de ochtenduren besprak dr. L. van Gelder uitvoerig methodische en didactische vraagstukken en hij kwam tot de slotsom, dat uitgangspunt en achtergrond van de humanistische vorming de verscheidenheid van wereld- en mensbeelden zal moeten zijn, zoals die voor de humanisten leven.

's Middags vertelden dr. J. Cohen uit Leiden en dr. D. H. Prins uit Den Haag over de wijze waarop zij het doen, respectievelijk deden, en welke ervaringen zij er mee opgedaan hebben. Beide sprekers lieten nadrukkelijk uitkomen, dat zij er mee begonnen waren, omdat er onder hun leerlingen een uitgesproken behoefte leefde naar meer principiële en levensbeschouwelijke doordenking en bespreking van een aantal vraagstukken, op een wijze die binnen schoolverband niet mogelijk is. Dat hieraan niet alleen bij middelbare scholieren behoefte bestaat, werd tijdens de discussie duidelijk, toen verschillende van de aanwezigen uit de sector van het technisch en nijverheidsonderwijs hun ervaringen ter tafel brachten. Met name ook op de zg. bedrijfsscholen voor de reeds werkende jongelui is een sterke drang naar het behandelen van levensproblematiek.

Met deze zeer geslaagde studiedag van het Centrum voor Humanistische Vorming is een volgende stap gedaan op de lange en moeilijke weg, die het humanistisch vormingsonderwijs zal hebben af te leggen. Het is daarom eens te meer noodzakelijk, het Centrum tot een hechte organisatie te maken, wat o.m. kan gebeuren door uitbreiding van het aantal contribuanten, want dat zal een belangrijke steun zijn voor de mensen in de praktijk en een voorwaarde om het werk van de mensen, die het voorbereidend werk doen, mogelijk te maken.

Dit beeld verscheen 21 november j.l. 's avonds om kwart voor acht op het t.v.-scherm. Het was de eerste uitzending van het H.V. in samenwerking met de Vara. Dr. J. P. van Praag opende met enkele welgekozen woorden; het H.B.-lid dr. H. Bongers beantwoordde enkele vragen van een nieuwsgierig buitenstaander, dr. L. Nauta.

Wie geen vreemde is in de t.v.-wereld, weet hoeveel voorbereiding er in zo'n simpele 15 minuten gaat zitten, zeker wanneer men weinig of geen ervaring heeft. De reacties lopen uiteen van „wel aardig” tot „veel te veel gepraat”. Een groot dagblad schreef „het bleef nu voornamelijk bij wat oriënterend praten. Hopelijk komt er in het volgende gesprek meer uit”. Dat hopen wij ook als het H.V. op 10 januari a.s. weer op de beeldbuis verschijnt.

Nieuws uit de gemeenschappen

Doetinchem heeft de viering van het tienjarig bestaan al weer achter de rug. Dat was op 14 december en een dag later herdacht *Veendam/Wildervank* hetzelfde feit.

Den Helder ging echter voor met op de 12e vijftien jaar gemeenschapsleven te overdenken en zich voor te nemen het voorlopig nog niet op te geven.

Voortbordurend op een inleiding van Kruyswijk over geestelijke verzorging en maatschappelijk werk in *Bussum* is er op een huiskamerbijeenkomst over nagepraat, waarbij het artikel in de vorige Mededelingen over de geestelijke raadsman of raadvrouw voldoende stof gaf.

Zwolle was dit jaar met de midwinteravond precies op tijd, n.l. op 21 december. Dit is altijd één van de hoogtepunten van het seizoen.

In *Amsterdam* heeft de groep „veertig onder de veertig” bij alle activiteiten weer wat nieuws verzonnen. Twee keer per maand gaan ze gezellig een avond eten en kletsen in een oud eet-huisje. Een idee dat navolging verdient, zelfs voor de boven-veertigjarigen.

Ze mogen dan in *Amersfoort* nog steeds sukelen met een incompleet bestuur, dat weerhoudt een aantal leden niet, om een behoorlijk stuk werk te doen. Samen met enkele anderen werd voor het Thuisfront gecollecteerd, met weer een hogere opbrengst dan vorig jaar. En het aardige was, dat er ook vragen en contacten uit voortkwamen, die op een toenemende belangstelling voor het Verbond wijzen.

Haarlem bereidt zich weer voor op het bakken van oliebolletjes. Maar dan niet voor eigen gezin, doch voor de gedetineerden, die dat bijzonder waarderen.

In *Leeuwarden* traden twee HJG-ers in het huwelijk. Dat gebeurt wel meer, maar een bijzonderheid was wel dat onze voorzitter, dr. Van Praag, hen heeft toegesproken. Daar hadden ze om gevraagd en ze werden op hun wensen bediend. Maar ze komen dan ook allebei uit een „humanistisch nest” en de vader van de bruid heeft het Verbond heel wat leden bezorgd.

Nieuws uit de gewesten

In *Friesland* is men er toe overgegaan, aan de algemene leden, die dus niet bij een gemeenschap zijn aangesloten, een blad van het gewest te zenden. Het draagt de naam „Antenne” en de eerste nummers zien er aantrekkelijk uit. Ze bevatten bovendien een hoeveelheid gewestelijk nieuws, waardoor men hoopt te bereiken, dat die verspreid wonenden – en dat zijn er in *Friesland* nog al wat – zich wat meer met elkaar verbonden zullen voelen.

Utrecht/Het Gooi heeft behalve een aardige familiedag in Soestduinen op 13 oktober ook nog op een andere manier van zich laten horen,

Officiële opening

Sedert enkele maanden beschikt de Centraal Geestelijk Raadsman bij de Inrichtingen van Justitie, de heer Pols, over een eigen kantoorruimte in Amersfoort. In het nieuwe gebouw van het Groene Kruis, Kleine Haag 3 A, zijn enkele kamers in gebruik voor de raadsman en zijn assistent, de heer Uitenbogaard, benevens een secretaresse.

Met voldoening maakt het blad van *Groningen* melding van het feit, dat er een fikse stijging van het ledental is door hier en daar eens flink aan de bel te trekken. Doorgaan mensen, er zijn nog bellen genoeg.

Drie en vijftig nieuwe leden telden we in het orgaan van *Den Haag*. Het zal wel niet de oogst van één maand zijn, maar het is toch wel de moeite waard om even te vermelden.

Rotterdam bezit sedert kort een muziekclub en het schijnt een succes te worden. Bij een volgend congres zullen we dus de medewerking kunnen vragen van een humanistisch orkest of is het een fanfare?

In „Ons Wekkertje”, het blad van *Apeldoorn*, staat een amusant stukje, hoe men in korte tijd een organisatie om zeep kan brengen. Als we ruimte hebben zullen we het een volgende keer ook anderen ter lering en vermaak voorleggen.

Hoewel in *Purmerend* geen gemeenschap is, maar wel een werkgroep, heeft men toch al een bescheiden blaadje en elke maand een bijeenkomst. Ze doen daar hun best en verdienen steun, ook van sprekers.

Voorburg/Rijswijk, zich zelf met enig „understatement” als kleine gemeenschap beschouwend, is aan instuif-ochtenden begonnen. Een kopje koffie, wat muziek en een gesprek over actuele zaken. En verder wil men voor de oudere leden wat meer contact-mogelijkheden scheppen.

Leden van de vrouwengroep in *Zeist* adresseerden 5000 enveloppen voor de Stichting Steunfonds Praktisch Humanisme. Bedankt voor de medewerking.

Ook in *Hilversum* komt een dienst op gang, om leden, die minder goed ter been zijn, per auto naar bijeenkomsten te brengen. Ook verafwonenden kunnen er van profiteren.

Met een paar vrije uren kun je heel wat doen, meent de secretaris van *Nijmegen* en hij vertelt erbij dat hij op die manier in dit jaar negen nieuwe leden wist te vinden. Knoopt u dat ook even in uw oren?

n.l. door een deel van het blad van de gemeenschap *Utrecht* te gebruiken als gewest-orgaan. Het zal wel eens meer gebeuren en is een aardige geste van de grootste gemeenschap in dat gewest.

Ondanks enkele teleurstellingen gaat *Zeeland* stug door, daar zijn het dan ook Zeeuwen voor. Het gewestelijk blad komt op tijd uit, de besturen houden regelmatig hun besprekingen en er staan vele plannen op stapel. De pogingen om rondom Zierikzee de zaak op poten te zetten slaan we met belangstelling en de beste wensen gade.

Op 7 december is het bureau officieel geopend met een bijeenkomst voor genodigden, waaronder vele autoriteiten en vertegenwoordigers van de pers. De algemeen-voorzitter van het Verbond, dr. J. P. van Praag, en de heer Pols hebben het woord gevoerd in de aula van de gemeente Amersfoort, waarna het kantoor bezichtigd werd.

Het hoofdbestuur besprak . . .

in zijn vergaderingen van 26 oktober en 30 november uitvoerig het ontwerp voor de Nieuwjaarsbrief, die, zoals elk jaar het geval is, voor de radio wordt uitgesproken en op ruime schaal gepubliceerd. De actuele gebeurtenissen, waarbij de tragische dood van Kennedy op de voorgrond stond, maakten vele wijzigingen in het oorspronkelijke concept nodig. In beide vergaderingen werd eveneens van gedachten gewisseld over de vraag, of overheidsmiddelen besteed mogen worden voor projecten in ontwikkelingslanden, uit te voeren door missie en zending. Aanleiding tot deze discussie was een artikel, dat door de onder-voorzitter Roethof, die als humanist zitting heeft in het bestuur van de NOVIB, in het orgaan van deze organisatie op verzoek zou worden geschreven. Hoewel het hier niet ging om de mening van het H.V., maar om die van een particulier humanist, stelde de schrijver er toch prijs op de opvattingen van de verschillende H.B.-leden te kennen. Er kwam geen eensgezind antwoord uit, zoals ook niet werd verwacht en het punt blijft op de agenda staan.

Het H.B. hechtte zijn goedkeuring aan de benoeming en herbenoeming van de raadsleden en aan enkele reglementswijzigingen van gemeenschappen. Ook de naamsverandering van de gemeenschap Oost-Zeeuws Vlaanderen (zie elders) werd aanvaard. Besproken werden ook de notulen van de vergadering van het dagelijks bestuur van de Internationale, welke op 6 en 7 juli in Utrecht plaats vond. Het H.B. uitte hierbij een aantal wensen t.a.v. de plaats waar het volgende congres zal plaatsvinden en gaf enkele suggesties voor de te bespreken onderwerpen.

De nieuwe organisatievorm van de Humanistische Jongeren Gemeenschap was eveneens een punt van bespreking, terwijl het Hoofdbestuur op zijn laatste vergadering ook een nabeschouwing hield over de eerste televisie-uitzending.

De eerstvolgende vergadering van het H.B. vindt plaats op 25 januari '64 . . .

Hum. Jongeren Gemeenschap

Op de algemene ledenvergadering van de HJG op 2 november zijn een aantal besluiten genomen die een verstrekkende vereenvoudiging van de landelijke organisatie tot gevolg hebben. In de plaats van een hoofdbestuur en een raad van voorzitters komt er een raad van vertegenwoordigers van de plaatselijke groepen, die tenminste tweemaal per jaar bijeen zullen komen. Deze raad is uitsluitend bedoeld om het landelijk contact en verband te onderhouden.

De plaatselijke groepen, die zich op het ogenblik bevinden in Amsterdam, Eindhoven, Enschede, 's-Gravenhage, Groningen, Haarlem, Rotterdam en Utrecht, zullen door deze nieuwe vorm meer op zich zelf zijn aangewezen. In de praktijk maakt het weinig verschil uit. Eén van de redenen die tot de wijzigingen hebben geleid was de moeilijkheid een hoofdbestuur bijeen te krijgen.

Het zal duidelijk zijn, dat het zowel voor de plaatselijke HJG-groepen als voor de gemeenschappen, waar zich die groepen bevinden, van het grootste belang is dat er tussen beiden een levendig en vruchtbaar contact bestaat. In de besturen van de gemeenschappen moet voor een lid van de HJG een plaats zijn, hetgeen, voorzover ons bekend, ook het geval is.

In hoeverre de nieuwe vorm bij zal dragen tot een groei en versteviging van de HJG valt nu nog niet te beoordelen. Afgezien hiervan blijft het voor de gemeenschappen van het HV een levensnoodzaak, zoveel mogelijk jongeren aan te trekken, hetgeen o.a. bevorderd kan worden door jongeren-gespreksgroepen.

Drs. J. Koopman, lid van ons hoofdbestuur, verblijft momenteel in Oost-Pakistan. Het zal onze lezers interesseren wat hij schrijft over zijn eerste bevindingen aldaar

Het meest nieuwsgierig ben je waarschijnlijk naar mijn kennismaking met de Pakistani-humanisten. Ik heb geen telegram gestuurd dat ik op komst was. Ik reisde met een groep U.N.-mensen en dat zou maar verwarring geven. Ik heb dus een briefje geschreven, zodra ik in Dacca was (en dat was veel later dan ik gepland had). Na een afspraak ben ik daar dus op de afgesproken tijd heengegaan. Ik had adres, straat en huisnummer. Maar hun huizen zijn vaak te bereiken door een pad tussen de huizen. Je komt dan op een soort binnenplaats met ruimte voor een plein enzovoort. De nummers worden wel gebruikt, maar niet in de volgorde die wij gewend zijn. Je kunt dus begrijpen dat ik daar stond te zoeken. Gelukkig had ik een auto van U.N. (een service die ik helaas maar een paar dagen had) en de chauffeur stond mij braaf bij in het vinden van het nummer. Gelukkig kwam een man, in statig wit gewaad op ons af (het was al schemer) en vroeg of ik Koopman was. Enfin. Nadat we elkaar gevonden hadden bracht hij mij naar een van de huizen die achter de straat gelegen zijn. Daar ontmoette ik nog twee andere leden van de groep. Thee, koek, gebak en water werden gebracht. En ik moet zeggen dat we direct midden in een ongedwongen gesprek terecht kwamen. Na korte uitwisseling van persoonlijke dingen, kwamen we al gauw op het humanisme, wat niet door hen werd gebruikt maar wel rationalisme. De leider van de groep is een soort duivelskunstenaar. Hij doet alles. Geeft lessen, voorlichting op allerlei gebied, ook in family-planning enzovoort. Deze Abul Hasanat heeft een dik boek geschreven: Farewell to bloodshed, a plan a plea for universal justice and perpetual peace, onder de naam van Albert Hansen. Niet een slechte vertaling voor Abul Hasanat. Verder heeft hij een pamflet geschreven over An intellectual magna carta and a rational socio-moral philosophy for all humanity, onder de naam prof. Edward Browne. Ik kreeg beide van hem cadeau met het verzoek om commentaar. Ik heb het alleen maar even ingekeken, maar nog geen oordeel over een van de geschriften. De man is echter interessant en beslist de moeite waard. Ik ben erg blij met het contact en zal volgende week zondag een zondagmorgenbijeenkomst bijwonen (Dat heb ik in Nederland nog nooit gedaan, tenzij ik een inleiding moest houden).

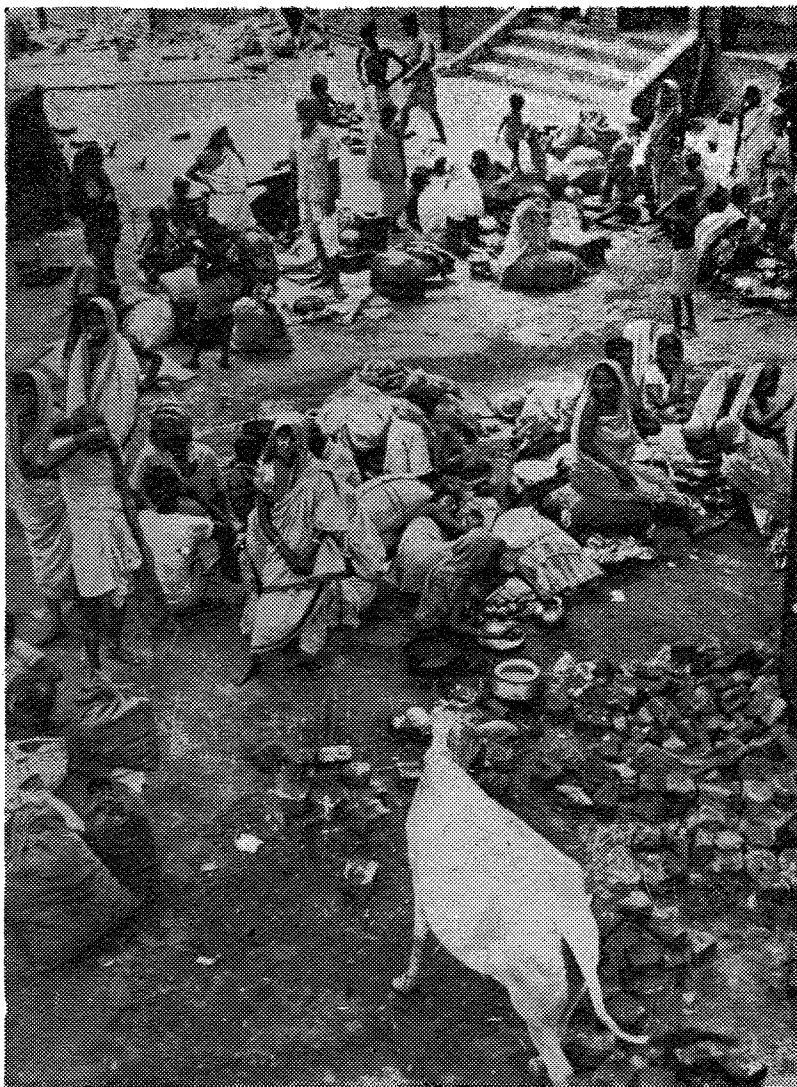
Je zult begrijpen dat de eerste weken enorm moeilijk zijn. Ik moet proberen mijn werk te organiseren en tegelijkertijd mijn privéleven. Zien dat ik een huis krijg, een vervoermiddel, meubels enzovoort. Bovendien behoor je de eerste week een behoorlijke dysenterie op te lopen. Daar ben ik dan ook prompt in geslaagd. Iedereen had me verteld dat je in Azië geen water uit de kraan moet drinken, noch rauwe dingen moet eten. Een technicus heeft me uitgelegd dat het kraanwater allerlei ongerechtigdheden moet bevatten, omdat af en toe de druk wegvalt en daardoor allerlei stoffen in de pijpleiding komen. Enfin. Ik heb me daar braaf aan gehouden, totdat ik op een middag op mijn hotelkamer kom en de boy (vrouwen zie je hier helemaal niet) bezig is met zijn vieze duim mijn tandenborstel onder de kraan schoon te maken. Ik dacht toen, als dit kan. (want ik mocht wel aannemen dat de jongen dat elke dag deed) dan kan ik ook wel sla en dergelijke eten. Maar ja, ik kreeg prompt dysenterie. Daar ben ik nu af en ik denk dat ik mijn tol nu wel heb betaald.

Ik hoef je niet te zeggen hoe arm het land is. Mensen slapen bij duizenden 's nachts op straat, leven in hutten opgepakt bij tienduizenden. Onder omstandigheden die slechter zijn dan wat ik van de bosnegers in het oerwoud langs de rivieren in Suriname heb gezien. Het geboortecijfer is ongeveer 60 per duizend (in Nederland ongeveer 22 geloof ik) het sterftecijfer 30 (in Nederland ongeveer 7 geloof ik). We zijn hier met honderden experts in allerlei sectoren van het leven. Maar we zijn er niet in geslaagd levensstandaard enigermate te verbeteren. Een groep Zweden doet m.i. nog het nuttigste werk van allemaal, door te proberen langs audio-visio weg family-planning te geven. Als je ziet met hoeveel verontschuldigheden het werk van de Zweden omringd wordt dan denk je bijna dat ze iets propageren dat vies is. Er moet namelijk altijd bij vermeld worden dat het een directe opdracht is van regering tot regering en dat de U.N. er niets, helemaal niets mee te maken heeft.

Maar er zal alle gelegenheid zijn over deze dingen wat meer te schrijven. Laat ik een komische noot niet vergeten. De bankbedienden

vinden dat ze te laag betaald worden en bovendien dat de mensen in West Pakistan de mensen in Oost Pakistan uitbuiten (over deze tegenstellingen zal ik ook nog wel wat vertellen t.z.t.). Er was daarom een sit down staking. Maar omdat je het werk niet een hele dag kunt laten stagneren was er een leider die op een fluitje blies. Dan ging iedereen zitten en werkte niet meer. Pas op een volgend fluitsignaal gaat iedereen dan weer werken. Enz. Je kunt dus mijn ontsteltenis begrijpen toen ik, volkomen onvoorbereid een cheque afgaf en op een fluitsignaal, de man met mijn cheque op de grond ging zitten. Ik moet heel meelijwekkend gekeken hebben, want hij kroop even later op handen en voeten naar de kassier. Zo kwam hij een kwartier later met mijn geld terug, als een hond die een stok uit het water apporteert en die aan de voeten van zijn baas legt. Om variatie in de staking te brengen wisselt het systeem. Sommige dagen komen ze allemaal in nationale klederdracht en spreken alleen Bengali. Dan verstaan ze niets anders. Weer andere dagen zitten ze op ouwerwetse wijze op de grond en doen hun werk zittend op een kussen. Denk je in wat dat is als je als klant voor het loket staat.

Het weer is nog steeds heet, 35°, maar de vochtigheid van de lucht is gedurende een week teruggelopen van 85% tot 70%, hetgeen een hele opluchting is. Het weer wordt nu steeds prettiger, hetgeen tot maart zal duren. Dan wordt het 37 à 38° met vochtigheid die kan oplopen tot bijna 100%. Enfin, dat is nog een eind weg.

Zoals in het hele Verre Oosten heerst er ook in Pakistan dikwijls nog een grote armoede

Een terugblik

Misschien herinnert de trouwe lezer(es) van „Mens en Wereld” zich het stukje nog dat als titel droeg: „Uit die „goeie ouwe tijd””, en dat was opgenomen in het januari-nummer van 1963.

Het was een eenvoudige beschrijving van de bittere armoede rond het jaar 1900 op het platte land van Zeeuwsch-Vlaanderen, maar waarin toch een ondertoon van berusting en innerlijke tevredenheid viel te beluisteren.

Het zou een wat lang verhaal worden als ik u moest vertellen, hoe deze menselijke ontboezemingen bij mij terecht komen; het heeft wat te maken met het opsporen van z.g. „Volksverhalen” t.b.v. de Akademie van Wetenschappen te Amsterdam.

Over deze „Volksverhalen”, die bezig zijn voor mij een rijke schat te worden en die u wellicht ook wel zouden interesseren, al was het alleen maar om het prachtige „bijgeloof” dat er zo menigmaal uit spreekt, zal ik nu verder maar zwijgen.

Dikwijls echter krijg ik allereerst te horen van vele mensen, hoe armoedig hun bestaan als kind is geweest, want het zijn de ouderen, die aan het vertellen gaan. En dan luister ik maar goed, want zo denk ik: ook dit zijn Volksverhalen en nog wel de echte, zonder bijgeloof!

Vorige keer dan, hebt u een vrouwtje van 84 jaar horen vertellen, afkomstig uit „het Land van Hulst”, ditmaal laat ik een verteller uit „het Land van Axel” aan het woord komen.

Een andere taal – een andere mentaliteit; maar daar zult u, daar ergens boven de „Grote Rivieren” niet veel van bemerken.

Om het u niet al te lastig te maken zal ik het dialect slechts hier en daar tot uitdrukking laten komen.

Luister dan naar wat mijn vriend Hamelink, een goed eind in de zeventig, ons gaat vertellen, u terugvoerend naar de eeuwwisseling:

„Uit die goeie ouwe tijd” II

„Je woont hier mooi, Hamelink,” zeg ik hem, als hij me in z’n nette kamertje heeft binnengelaten en ik door het vóór- en zijraam uitkijk op het nu nog mooie, door een late oktoberzon overgoten, zich wijd uitstrekkende polderland.

„Ja, meneer, dat zei ik zelf zo dikwijls tegen mijn vrouw, die ik helaas drie jaar geleden heb moeten missen. Hier boven op de Lovenpoldersedijk heb je een machtig mooi uitzicht!

’t Is wel erg stil voor me, maar zolang ik me nog goed en gezond gevoel wil ik het liefst maar in mijn eigen huisje blijven wonen.

’k Beredder de boel maar zelf zo’n beetje; alleen vrijdags komt een vrouw uit de buurt een dagje bij me werken om alles weer eens een goeie beurt te geven.”

Wat niet wegneemt, dat merk je uit alles, dat het er daarbinnen kraakzindelijk en netjes uitziet.

„De tijden zijn wel veranderd, meneer, want denk ik terug aan mijn vroegste jeugd, dan is ’t om bij te schreeuwen, onder wat voor omstandigheden moeder en vader en ook wij kinders hebben geleefd.”

Ah, denk ik, daar word ik weer, net als bij Janneke de Vree op Stoppeldijk, teruggeplaatst in de late negentiger jaren van de vorige eeuw!

Geheel onvoorbereid was ik hierop niet. Want al ben ik dan weer op pad een of ander spookverhaal of rare historie, opgeslagen in het brein van Hamelink, wakker te schudden, veel en veel sterker spreken voor hem de herinneringen aan de zo diepgevoelde en diepdoorleefde armoede uit zijn kinderjaren! En dan mág een gevoel van tevredenheid doorstralen bij de nu betrekkelijke welvaart; vergeten zijn ze niet, die jaren van kommer, die een blijvend stempel hebben gedrukt in zovele harten!

Het zou onjuist, ja zelfs onredelijk zijn, Hamelinks gedachtengang voortijdig te onderbreken.

Dus kan ik niet beter doen dan vol aandacht luisteren naar wat hij beslist eerst aan me kwijt moet en... ’t was het beluisteren best waard!

„’k Ben in 1884 geboren, meneer; niet hier op Hoek, maar in een klein huisje tegenover het Donkerstraatje bij Driewegen, het „Naaikussen” noemden ze dat toen nog, in de gemeente Terneuzen.

’k Was misschien een jaar of drie, dat mijn ouders verhuisden naar de Bonte Polder onder Hoek. Mijn vader kon daar werk krijgen bij een weduwe Drabbe. Ze zat op een grote „Stee” en ze was niet slecht voor d’r mensen. Wat niet wegneemt – zo was het in die tijd nu eenmaal – dat vader in de regel met vijf gulden in de week thuis kwam!

Moeder – dat vertelde ze me later wel eens – kon de eerste tijd dat we daar woonden niet meehelpen in ’t land, want ze verwachtte al gauw haar vierde kind. Ik had een broertje van 6; een zusje, Neeltje, dat was de eerste, was gestorven toen ze 7 jaar oud was. ’k Heb ze zelf niet gekend. En zo bleef het dan bij drie kindertjes, wat voor dien tijd erg weinig was. Later, toen moeder weer mee naar ’t land kon gaan werken is ’t wel gebeurd, dat ze ’t jongste kind in de kruiwagen zette (zie je wel Janneke de Vree; ’t was jouw moeder niet alleen!) en ik aan een handje moest meelopen naar ’t land.

Wat jaren later, in de „peetijd”, hebben vader, moeder, mijn ouwer broertje en ik eens een hele week samen op een stuk bieten gewerkt en betaalde de boerin ’s zaterdags vader elf gulden in totaal uit.

„Hamelink”, zei vrouw Drabbe „da’s raak éé, noe ei- j’een pèrdeweke!”

„Meneer, ’t mens zal ’t wel goed bedoeld hebben, maar ’k kan der vandaag de dag nog wèrm van worden als ’k er om denk”, zegt Hamelink bewogen.

„Als we dan ’s avonds thuis kwamen moest moeder soms nog voor warm eten gaan zorgen. Daar kwam dan niet al te veel meer van terecht. Ze moest d’er eigen maar behelpen mee wat aardappels, een beetje eigen groente en goedkoop buffelvet. Dat was iets nieuws dat uit Amerika werd ingevoerd en dat vrij goedkoop was. Dikwijls aten we dan maar brood en deelden één haring met z’n vijven als bijspijs! Want een vèrken kon d’er niet altijd op overschieten!

Toen we later als jongens wat ouder waren, werd er ’s winters als regel een vèrken geslacht, als je tenminste niet zo ongelukkig was, dat het vóór den tijd aan een of andere ziekte dood ging!

Van schoolgaan kwam niet veel. Met moeite in de winter enkele weken. De wegen waren niet best, maar we liepen meestal onder langs den dijk op onze klompen. ’t Is wel eens gebeurd, dat moe-

der 's morgens geen brood meer had om mee te geven. Dat was een hard gelag, want ik ging alleen naar school. Mijn ouwere broer was „koeter” (koewachter) geworden, wat ik later ook werd, maar dat vertel ik straks wel, want dat heeft iets met spookgeschiedenissen te maken en die wou j 'ommers zo graag horen!

Nou dan, op den Hoek op de openbare school aten de meeste kinders die van buiten kwamen hun boterhammen op. Maar ik had der geen!

Meester Goor vond dat wel erg en die kwam me een paar sneetjes krentenbrood brengen. 'k Weet nog goed, dat ik me eigenlijk voor d'andere kinderen een beetje schaamde!

Als 't voorjaar kwam, dan moest je de school weer vlug in de steek laten en proberen voor thuis een paar centen bij te verdienen. Je moest dan soms een heel ende op je voetjes lopen voor 'j an je werk was, soms tot ver voorbij den Hoek aan de dijk naar Terneuzen, waar toen Gijsje Heijnsdijk woonde: 'k geloof dat er nou een Buijze woont. En dan ging het bij dat soort werk – 'k ging mee met een „vlaskooie” – nog schandalig toe ook!

Daar was altijd een vent bij, een soort van opzichter en als d' een of d' ander niet meekon of wat vuil liet staan, dan werd je nog flink afgeranseld ook. En dat alles voor een kwartje per dag; 's morgens om 5 uur uit de deure en 's avonds na 7 uur pas thuis!

En dan maar vroeg 't bed in! Je kroop langs een smal laddertje het zoldertje op en lei je te ruste op een bed, gevuld met peulen van koolzaad. Het dak was niet overschoten, wat misschien in de zomer lekker fris was, maar in de winter niet meeviel, gedekt als je was met wat lappen en balen! Dat alles, meneer, was erg en

al zou je 't willen, je zou het niet kunnen vergeten!

Maar wat nog veel en veel erger was: vader en moeder kwamen niet goed overeen vanwege het verschil in kerke.

Moeder was bij „de Grote Kerke” (N.H.) en vader was bij de oud-gereformeerde gemeente in Terneuzen aangesloten. 's Zondags ging hij daar altijd te voet naar toe. En dat zou zo erg niet geweest zijn, maar soms kwam d'er een van de ouderlingen van de gereformeerden uit Terneuzen, een enkele keer de Voorganger zelf bij ons thuis een soort van preek houden met de bedoeling, moeder van d'er eigen kerk af te brengen.

Als kinders maakte dat een diepe indruk op ons, want na zulke bezoeken was het bij ons in huis niet zo plezierig!

Veel later, toen ik 18 of 20 jaar oud was en ook een voor die tijd vrij behoorlijk weekgeld binnenbracht, heb ik aan die bezoeken een einde gemaakt. 'k Heb vader voor de keus gesteld en gezegd: „die

prekers d'er uut of ik d'er uut!” en toen was 't ook afgelopen!

'k Zou zo nog wel door kunnen gaan, meneer, maar nou zullen we eens gaan praten over rare dingen, die in de Bontepolder gebeurd zijn, al heb ik dan het meeste niet zelf meegemaakt, maar van moeder horen vertellen!”

Met dit gesprek is, aandachtige lezer(es), zeker een vol uur heengegaan, want u moet toch mijn verhaal over de kinderjaren van Hamelink maar als een schuchtere weergave beschouwen.

Ik heb met hem mee gevoeld van begin tot einde; 't verschil zit hem alleen maar hierin, dat ik het niet heb meegemaakt!

Maar ook deze „hartekreet” meende ik, mocht evenmin als die van Janneke de Vree niet in de ijle ruimte verloren gaan!

Tot ons aller lering! Laten we 't hopen!

J. de Vries

(Naschrift:)

Mocht ik nu toch werkelijk uw nieuwsgierigheid hebben opgewekt, en u wel eens iets zou willen horen over de „rare” geschiedenissen van Hamelink dan wil ik daaraan wel heel even voldoen en er iets over vertellen: „Kinders”, zei moeder wel eens tegen ons: „denkt er om, as je saves een keer wat laat uit Hoek terugkomt, ga dan nooit langs „'t Ouwe Jantje de Kraker” of langs „'t Sluisje”, want daar deugt het niet!

Want moeder en andere mensen uit de buurte hadden meer dan eens in de omgeving van de Koudepolder, tegen de Noorddijk aan, gezien, dat in het schemerdonker 30 of 40 rouwkoetsen, allen met twee zwarte paarden ervoor gespannen, langzaam werden voortgetrokken, soms dwars door de landerijen! De paarden konden dan bijna geen poot verzetten of ze raakten een wild konijn. Zwermen van die beestjes dansten als het ware tussen de paarden en de wagens door!

Lang duurde dat gezicht nooit, maar wat wel vreemd was: als de een of d'ander zoiets had gezien, kon je er vast op rekenen, dat er op Hoek

of in omliggende polders zich een paar plotselinge sterfgevallen voordeden!

Moeder wist ons ook nog te vertellen dat menigmaal bij „'t Sluisje” (richting Oude Braakmamdijk) een plek die heel slecht bekend stond in die dagen en waar veel mensen op Hoek nu nog over spreken, op de dijk 's avonds soms een groot slagershakblok stond met een scherp kapmes er half ingeslagen. De mensen liepen in die dagen graag een halfuur om, als ze in de richting van „'t Sluisje” moesten wezen.

Iemand uit de buurte, die – zoals hij zelf zei – van al die „flauwe kul” niks geloofde en er toch was voorbij gegaan op een avond dat het „blok” er volgens zeggen zou hebben gestaan, pochte daarover de volgende dag tegen z'n burenl!

„Maar”, zei moeder, „nog diezelfde avond, toen hij aan 't houtjes hakken ging, heeft hij zich met z'n kapmes deerlijk in zijn voet gehakt!”

„Zo zie je”, zei moeder, „besluit Hamelink, „dat je maar beter van zulke plekken vandaan kunt blijven. Want geloven of niet, 't kan je alleen maar ongeluk brengen, als je je gaat bemoeien met dingen waar „een luchtje” aan is!”

HET **„NORE COMMAND”** **EN DE** **„DUTCH WARS”**

Er is een merkwaardig boek uitgekomen in Engeland onder de vreemde naam „Moat Defensive” („Gracht-Verdediging”), met als ondertitel „Een geschiedenis van de Wateren van het Nore-Kommando”, van 55 v. Chr. tot 1961. Dit historisch prachtig opgezette maritieme werk beschrijft in details de verdediging door de eeuwen heen van de haven van Londen, in heel zijn defensieve uitgestrektheid vanaf Hull, via de monding van de Theems tot aan Portsmouth aan de kust van Sussex, een gebied, dat een uitvals- en invalspoort was wat betreft Scandinavië, de Lage Landen en Frankrijk. Het „Nore Command”, dat dit hele complex van land en zee onder het gezag van de Admiraliteit bracht, dateert van 1752 en werd pas in 1961 opgeheven, een gevolg van de nieuwe oorlogswapenen, wat natuurlijk niet wil zeggen dat Londen nu voortaan zonder verdediging is. Maar de defensie heeft andere en grotere proporties aangenomen.

Schepen „Voor de boeien van de Nore” met rechts het plaatsje Sheerness

„Moat Defensive” is het oeuvre van D. C. Capper en verscheen in 1963 bij Arthur Barker Ltd. in Londen (Geill. met foto's, reproducties van oude schilderijen, gravures en historische kaartjes, 251 pag.). Douglas Capper bracht zijn jeugd al op schepen door, diende de Navy en behoorde in de Tweede Wereldoorlog tot de staf van het oorlogskabinet. Eerder heeft hij reeds gepubliceerd „The Vikings of Britain”, „Famous sailing ships of the world”, „Famous Battleships of the world”, die alle getuigen van een uiterst degelijke studie van het onderwerp.

Een boek als „Moat Defensive” is geen lectuur voor iedereen. Men moet een liefhebber van onopgesmukte historie of zelf een marineman of zeeman van de handelsvaart zijn. In vroeger tijd was er niet veel onderscheid tussen oorlogsschepen en kaperschepen en in ieder geval was de kaperij in de XVde, XVIde en XVIIde eeuw zulk een „industrie”, dat er hardhandig door de onderscheidene vloten tegen werd opgetreden, voorzover die vloten haar zelf niet beoefenden.

Het spreekt, dat in het fraai uitgegeven boek van Capper de „Dutch Wars”, zoals ze in Engeland genoemd worden, waarbij het in de XVIIde eeuw om de heerschappij ter zee ging, drie hoofdstukken in beslag nemen.

Hierbij maten de beroemde admiraals De Ruyter en Tromp enerzijds en Blake anderzijds hun krachten en zeemanskunst. De twee Hollandse vloothelden (en er waren er meer) blonken daarbij in het bijzonder uit. Blake deed echter niet veel voor hen onder, vooral gezien het feit, dat hij, toen hij het opperbevel van de Engelse vloot op zich nam, meer verstand had van koeien dan van scheepskielen.

De „koude oorlog”, die die hele eeuw duurde, telde 27 jaren van vechten op zee, niet achter elkaar, maar met tussenpozen. En het is interessant die „Hollandse Oorlogen” nu eens niet te leren kennen uit Hollandse schoolboekjes, waarin alles over onze dappere voorouders in het gunstigste licht wordt gesteld, behalve wat betreft de bureaucratie van de Staten van Holland, maar uit de verzamelde gegevens en uit de opvattingen van de Engelsen, al moet ge-

zegd worden, dat Capper geen dwaas chauvinisme ten toon spreidt. Wel krijgt men uit het boek van de Engelse schrijver de indruk, dat de Engelsen niet zoveel en niet zo zware nederlagen leden, als ik mij uit mijn schooljaren herinner, maar als men de feiten in „Moat Defensive” zorgvuldig leest, komt men toch tot de conclusie, dat de „Hollandse oorlogen” inderdaad oorlogen waren, waarin de Engelsen herhaaldelijk en stevig klopt kregen, totdat onze macht, als kleine mogendheid begon te tanen.

Als een vos in zijn hol

Van de fameuze aanval in 1667 op de Engelse vloot door De Ruyter merkt men, dat die vloot zich, als een vos in zijn hol, verscholen had in het zij-riviertje van de Theems, even ten zuiden van de monding, de Medway. Maar het is toch niet duidelijk, zoals ons altijd verteld is, dat de zware ketting, die onder water van oever tot oever was gespannen, door een zwaar belast Hollands schip kapot werd gevaren, een stoutmoedige, tactische manoeuvre, die groot enthousiasme wekte onder Hollandse zeelui en

in het vaderland. Capper zegt, dat een troepje Hollanders, onder het vuur van de Engelse forten, aan land ging en een kabel-end loswrikte. Is het mogelijk, dat zowel het ene als het andere gebeurde? Voorlopig echter houden wij het er maar op, dat de Hollandse vlootvoogd alles op alles zette in het vaarwater zelf en zodoende de vos in zijn hol uitbrandde en dat uitbranden moet men gedeeltelijk letterlijk nemen, want waar men thans raketten op elkaar afstuurt, zond men elkander in die dagen brandende schepen, soms met kruid geladen. Velen van de mooiste oorlogsschepen werden daar bij Chatham in de grond geboord, gingen in vlammen op of werden als buit mee naar Holland genomen.

Onder aanvoering van het vlaggeschip „Vrede” ging de „Unity” ten onder en werden de „Royal London”, de „Royal James” en de „Royal Oak” in brandende fakkels herschapen. Dit was niet de eerste maal, dat de Londenaars het hart in de schoenen voelden zakken vanwege die vermaledijde Dutch. Reeds in 1642, ten tijde van de burgeroorlog in Engeland, tussen koningsgezinden en de „Roundheads”, was een heel eskader uit de Downs (het stuk zee tussen de Goodwin Sands en het tegenwoordige „County” de „North Downs”) weggebroken, had koers gezet naar Hellevoetsluis en was teruggekomen om de Theems-monding te blokkeren. De inwoners van Londen vreesden toen het ergste, maar de blokkade verliep, omdat zij, die met de Hollanders gemene zaak hadden gemaakt, weer terugkeerden onder koninklijke vlag.

Opmerkelijk is de uitzonderlijk belangrijke rol, die vijf steden aan Englands zuidkust vanaf onheuglijke tijden in het zeevaartbedrijf hebben gespeeld, te weten: Ramsgate, Dover, Hythe, Romney en Hastings. Daarvan is eigenlijk alleen Dover overgebleven als haven van het grootste gewicht, namelijk voor de verbinding met Frankrijk. Zij vormden volgens de Romeinse benaming de „Cinque Ports” (de vijf havens), die speciale privileges bezaten en daartegenover de vloot van de Kroon leverden. Binnen een soort confederaal verband bezaten zij een grote mate van onafhankelijkheid.

Van even groot gewicht als de vloothelden, die overwinningen in de wacht sleepten, waren de scheepsbouwers, die door de bouw van sterke en vlugge schepen die overwinningen mogelijk maakten. Zij hadden daar een groot doorzettingsvermogen voor nodig, want het was nooit gemakkelijk kredieten te verkrijgen en tegen de wind van een oppositie, die de marine niet voldoende waardeerde, in te zeilen. De steun van de koning was dan ook een eerste vereiste. Het waren vooral Henry VII en Henry VIII, die de grondslag legden van de machtige Engelse vloot, al zou die dan ook, voordat deze de zeeën zou beheersen, de opper-heerschappij van de Hollanders moeten erkennen.

Henry VII besloot tot de bouw van het grootste oorlogsschip van die tijd, de „Regent and Sovereign”, met eventjes 225 kanonnen aan boord, zij het dan, dat die van kleiner formaat waren dan gewoonlijk. En Henry VIII zou heus niet alleen in de gedachten van de mensen moeten voortleven, omdat hij met acht vrouwen aan boord kwam, maar eveneens omdat hij het was, die heel veel aandacht besteedde aan de Engelse vloot en aan de verdedigingswerken van de Theems-monding en langs de Medway. De Medway was in die oude tijden de scheepswerf van het land, waar die zich nu meer naar het noorden verplaatst heeft, naar Glasgow, Liverpool, Belfast in Noord-Ierland.

Meester-scheepsbouwers

Met de groei van de Engelse vloot is de familie-naam van Pett onverbrekkelijk verbonden. Zij waren de meester-scheepsbouwers bij de gratie van hun wilskracht. De 16 Peter en 11 Phineas Petts volgden elkander in de XVIe en XVIIe eeuw op bij alles, wat met de vloot te

maken had. Een andere beroemde naam, die in de papieren van de admiraliteit voorkomt, is die van Samuël Pepys, in de XVIIe eeuw behalve een dichter van naam tevens lid van de admiraliteit. Hij heeft er lange tijd een dagboek in kortschrift op nagehouden, dat men heden ten dage nog kan bekijken en lezen in de „Pepys Library” in Cambridge, een klein museum, te zijner ere ingericht met de kostbare boekwerken, door hem verzameld, op het ogenblik van onschatbare waarde. Er is o.a. een oude bijbel bij met reproducties van Rembrandt.

De oorlogsvloot was niet alleen en zelfs af en toe niet in hoofdzaak nodig om het land te verdedigen, maar om de handel te beschermen. De situatie was in de Middeleeuwen net omgekeerd als zij in de XIXe eeuw geweest is. Toen was het niet Europa, dat Noord-Afrika koloniseerde, maar waren het de Algerijnse zeerovers, die de schepen van de Europeanen aanvielen. Van 1609 tot 1616 maakten zij niet minder dan 466 Engelse schepen buit. De bemanningen kwamen voor hun leven als galei-slaven op de boten van de veroveraars, die zij moesten roeien. Men ziet het, niet alleen het blanke ras heeft zich ten opzichte van andere volken misdragen. Elk volk, dat het sterkste was, maakte andere volken aan zich ondergeschikt. Zo was het Engeland, dat in de XVIe eeuw, onder leiding van John Hawkins, penningmeester van de vloot, de Afrikaanse slavenhandel op Noord-Amerika begon. Elke buit was in die dagen winstgevend. De segregatie in de Ver. Staten, die nu zo door de Engelsen gecritiseerd wordt, is een gevolg van een mensenhandel, die zij begonnen zijn.

Deskundig en boeiend

Het boek „Moat Defensive”, dat zijn naam dankt aan de vergelijking, die men kan maken tussen een kasteel-gracht en de verraderlijke wateren rondom Englands zuid-oost kust met zijn „Great Nore Sand”, daar, waar Theems-monding en de Medway elkander ontmoeten, de „Goodwin Sands” en het lage water voor de krijtrotten van het Kanaal, is een deskundig boek, boeiend geschreven door een deskundig man. Wie ervan genieten wil, zoals ik dat deed, moet echter van details houden en er geen romantisch verhaal van verwachten. De geschiedenis is door Capper behandeld als dat wat zij is, romantiek op zichzelf. Hij heeft er geen liefdeshistories in verweven, behalve dan die éne liefde voor de zee en wat op de zee leeft. Gezien het enorme historische materiaal, dat hij te verwerken had, is het normaal, dat een enkele vergissing werd begaan. Bij de ernstige „Muitertij in het Nore-gebied” van 1779 gebruikten de muiters geen geweren, maar musketten (vandaar het woord muskettiers), een oudere vorm van het geweer. Overigens een vergissing van weinig belang.

Ik heb in dit artikel voornamelijk enkele bijzonderheden aangestipt uit de „Dutch Wars”, omdat die de lezers in eerste instantie het meeste zullen interesseren, maar het boek bevat de geschiedenis van het Nore-gebied, vanaf de tijd van de Romeinen, via de periode van de Vikings, het bewind van de Tudors, de „Franse Oorlogen” met het intermezzo van de Amerikaanse avonturier John Jones en waarin ook door Willem de Veroveraar een grote rol werd gespeeld, en het roemruchte tijdperk van Nelson tot en met de tijd van de twee Wereld-oorlogen. Daarnaast heeft Capper aandacht besteed aan het gedwongen monsteren in de XIXe eeuw, het „opvullen” van afgedankte oorlogsschepen (die in een onmogelijke staat verkeerden, met krijgsgevangenen die er stierven als ratten), aan de scheepswerven en aan het einde van het „Nore Command”, terwijl de waarde van het boek nog vergroot wordt door een index van namen van schepen en persoonlijkheden die allen een stuk grootse geschiedenis hebben geschreven.

Henri Sandberg

Stijlmijmerij

Van bevriende zijde kreeg ik de tip, dat in „Psychoanalysis and „Religion” van Erich Fromm enkele behartigenswaardige opmerkingen worden gemaakt over zaken, die nauw verband houden met stijl en stijlvorming. En aangezien ik als rechtgeaard stylist altijd gevoelig ben voor hints waar misschien een Stijlmijmerij uit te persen valt, heb ik mij gehaast het boekje te pakken te krijgen. Welnu, het heeft mij niet teleurgesteld. Er zit inderdaad genoeg stof in om er meer dan één rubriek mee vol te mijmeren.

Voor deze keer een paar uitspraken van Fromm over de rituele handeling: „Wij hebben”, zegt hij ergens, „niet alleen behoefte aan een richtbaken, dat zin aan ons bestaan geeft en dat wij samen met andere kunnen bezitten, maar wij hebben eveneens de behoefte om door middel van gezamenlijke handelingen uitdrukking te geven aan onze verknochtheid aan bovenpersoonlijke waarden.” En verder: „Een rite is, in het algemeen gesproken, een gezamenlijke handeling, die uitdrukking geeft aan een gemeenschappelijk streven geworteld in gemeenschappelijke waarden.”

Maar Fromm maakt tegelijkertijd een scherp onderscheid tussen rationele en irrationele riten. De laatste worden gekenmerkt door een voortdurende vrees voor onbekend onheil, zij dienen om verborgen gevaren af te wenden en verdrongen lusten te bedwingen. De rationele rite kent al deze negatieve drijfveren niet, zij beeldt in symbolische handelingen uit wat de mens in zijn streven en voelen als waardevol heeft erkend.

Godsdienstige riten behoeven volgens Fromm geenszins altijd als irrationeel te worden beschouwd. De buitenstaander is gauw geneigd dit etiket te plakken op alles wat hij niet begrijpt. Fromm noemt als voorbeeld de religieuze wassing, die hij ziet als een zinvolle en rationele uiting van het verlangen naar innerlijke reinheid, vrij van enige angst of bezetenheid, als voorbereiding tot een handeling die de volle concentratie en toewijding vraagt. In het zelfde vlak liggen volgens hem het vasten, de huwelijksinzegening, de concentratie en de meditatie.

Tot zover Fromm.

Als illustratie van een zinrijke symbolische handeling geef ik u de volgende vakantiebelevens. In een kerk in Frankrijk – het is mij ontgaan welke – staat bij de ingang een groot bronzen Christusbeeld. Het is bedekt met een prachtig donker patina, behalve de linker-voet, die blinkt als goud. Terwijl wij nog naar de oorzaak van dit verschijnsel zochten, kwam een man de kerk binnen, die in het voorbijgaan even met de hand over de voet van het beeld streek. Een vrouw en een paar kinderen, die even daarna binnen kwamen, deden hetzelfde. Een gebaar, dat mij onmiddellijk de ontroerende film „Grazige weiden” in de herinnering riep: Mozes op een steen gezeten met de blik op het beloofde land, dat hij niet mocht betreden. En langs hem heen trekkend al zijn volgelingen, die hij veertig jaar lang door de woestijn had gevoerd op zoek naar Kanaän en die hij nu, aan het einde van de tocht, alleen moest laten gaan. Allen, van kind tot grijsaard, leggen in het voorbijgaan even de hand op Mozes' rechterschouder als een teken van verbondenheid met de uitgeleefde strijder, van dankbaarheid aan de leider en eerbied voor de ziener. Dit gebaar, zo simpel en toch zo zinvol, meende ik in die kerk te herkennen en het had voor mij niets irrationeels. Integendeel, ik heb die kerkbezoekers er in stilte om benijd.

Stylist

Kroniek van het internationale gebeuren

Het behoort tot de goede gewoonten tegen het eind van het jaar terug te blikken op wat het jaar ons heeft gebracht. Vooral voor een rubriek als deze kan dat veel nut hebben. Het toont ons vaak ontstellend duidelijk hoe een situatie zelfs in zo'n luttel jaar vaak volledig kan zijn gewijzigd zonder dat we er eigenlijk veel van hebben gemerkt. Nieuwe staten zijn ontstaan, regeringen zijn gevallen, staatshoofden volgden elkaar op, en we weten er nauwelijks meer iets vanaf of het is al verre geschiedenis voor ons geworden. Als het u net zo vergaat als mij dan zult ook u zich verbazen als ik u vertel dat pas dit jaar een einde heeft gebracht aan de tweedeling van Kongo waarbij Moise Tsjombe het machtige struikelblok vormde. Ook gingen we 1963 nog in met de vaste overtuiging dat Engeland nu spoedig het Euromarkthuis zou binnentreden. Immers president De Gaulle had nog niet zijn onverbiddelijk neen uitgesproken. En in Irak bijvoorbeeld zetelde nog de krachtfiguur Kassem.

De man in de schommelstoel

Misschien zal het ons ook zo vergaan met wijlen president Kennedy. Hoewel ik me dat op dit moment nog niet kan indenken. En misschien ook zal dit juist de uitzondering blijven die de verdere regel bevestigt.

Kennedy's heengaan is geen gebeurtenis geweest die we nauwelijks hebben gemerkt. Zij was in de meest letterlijk zin van het woord: plotseling. Niet het plotseling van een omwenteling in Irak of Zuid-Vietnam, want die zijn in feite niet plotseling: die moesten komen, en daarom konden we ze met al hun sensatie van het moment toch aanvaarden.

Maar dat was niet het geval met president Kennedy. Niemand ter wereld zal een uur voor zijn dood nog hebben kunnen geloven dat hij onder moordenaarshand zou vallen. Misschien is hij dat ook wel niet, en was zijn dood niets meer dan de meest tragische vergissing die de wereld kon treffen. We zullen wel nooit te weten komen met welk doel op die afschuwelijke vrijdag daar in Dallas is gevuurd; vanuit welke waanzinnig gedachte men meende Kennedy uit de weg te moeten ruimen of de naast hem zittende gouverneur Connally. Het is ook eigenlijk van niet meer dan ondergeschikt belang.

Van oneindig veel groter belang is het wegvallen van de man die in drie jaar leiding aan het Amerikaanse volk, of beter gezegd drie jaar leiding aan de gehele mensheid van deze tijd, een spirit heeft weten uit te dragen die kenmerkend is voor een tijdperk van kernenergie, een spirit overigens die echter juist maar al te veel ontbrak.

Het is misschien wat ver gezocht, maar zijn onafscheidelijke schommelstoel gaf al iets aan van zijn karakter: een ontspannen houding bij een constant in beweging zijn.

Uiteraard was Kennedy geen politicus zonder fouten, laat staan een soort godheid. Maar zijn kracht lag er juist in dit te kunnen inzien zonder er dan ook maar in het minst door van zijn stuk te worden gebracht. Hij was vooral een politicus van de realiteit; begon zijn ambts-termijn niet, met, na te hebben gesteld dat er veel diende te gebeuren dat nog niet in een mensenleef tijd volbracht zou worden, laat staan tijdens zijn regering, te zeggen: „but let us begin”?

Daarnaast echter bleek hij over een grandioze visie te beschikken die alles relatief stelde en waar niets te onmogelijk voor was. In dit verband zou ik tot slot van deze woorden aan hem gewijd nog willen aanhaken bij wat president Kennedy zei op 11 juni van dit jaar voor een gehoor van studenten aan de universiteit van Washington. Hij had het daarbij in de

eerste plaats over de vrede en gaf daarvoor mogelijkheden aan welke voor de meeste van zijn landgenoten die in deze een politiek éénrichtingverkeer volgen vrij sensationeel moeten zijn geweest.

„Om de vrede te kunnen handhaven is thans elk jaar de uitgave noodzakelijk van miljarden dollars voor wapens, die gemaakt worden met het doel de zekerheid te geven dat wij ze nooit zullen gebruiken. Maar stellig is de aanleg van zulke onnodige voorraden — die alleen kunnen vernietigen en nooit scheppen — niet het enige, nog veel minder het meest effectieve, middel om de vrede te verzekeren”. Hij besloot deze toespraak met de hoopgevende woorden „Vol vertrouwen en zonder angst werken wij niet aan een strategie van vernietiging maar aan een strategie van vrede”.

Balans van de vrede

Vanuit dit criterium bezien is het afgelopen jaar inderdaad een hoopgevend jaar geweest. We vermeldde al het einde van de directe vijandelijkheden in Kongo die in de voorafgaande jaren zoveel ellende over het land hebben gebracht. Ook in Zuid-Vietnam zijn de gemoederen voorlopig weer tot rust gekomen en is het na de val van het regiem Diem-Nhoo niet meer nodig dat boeddhistische monniken om propagandistische redenen de vuurdood sterven.

Maar er zijn bepaald belangrijkere vorderingen gemaakt. In Addis Abeba, de Ethiopische hoofdstad, bijvoorbeeld kwam het tot een manifestatie van Afrikaanse saamhorigheid. Dat betekent dan wel niet dat er meteen een Afrikaanse eenheid is geboren, maar het is in ieder geval een basis die veel positiefs in dit deel van de wereld tot stand kan brengen. We hebben er zelfs al een voorbeeld van gezien toen Marokko en Algerije in een hevige buuroorlog verzeild raakten. De beginselen van Addis Abeba hebben toen weten te bewerkstelligen dat reeds in het eerste stadium van de vijandelijkheden toch contact met elkaar werd gezocht en dat het geheel nog vrijwel in de kiem kon worden gesmoord.

Een geheel andere manifestatie van vrede zou men de March on Washington kunnen noemen waarbij ruim 200.000 negers en blanken demonstreerden voor de gelijkheid van rechten voor alle bewoners van de Verenigde Staten. Het was een indrukwekkende en waardige betoging voor wat president Kennedy eens noemde „de vrede thuis”. Volgens hem waren de begrippen vrede en vrijheid onverbrekkelijk met elkaar verbonden: „in te veel van onze steden is vandaag de vrede niet zeker, omdat de vrijheid onvolledig is.”

Maar de allerbelangrijkste vordering die er dit jaar op het gebied van de vrede is gemaakt ligt niet op het terrein van een hete, werkelijke oorlog maar op dat van de koude oorlog.

Het is de grote stap die we vooral dit jaar hebben mogen afleggen in de richting van de vreedzame coëxistentie. Een stap waarbij de wereld toch wel aan de hand van de overleden Amerikaanse president heeft gelopen. Zijn persoonlijke integriteit naast zijn doortastend reëel optreden heeft het gesprek met de Sowjet-Unie mogelijk gemaakt. Het moet een dankbaar resultaat zijn geweest toen augustus van dit jaar overeenstemming werd bereikt over althans een gedeeltelijke kernstop. Veel verder dan de feitelijke inhoud van dit verdrag strekte namelijk de geest waarin het verdrag tot stand kwam. Uiteraard is het niet zo dat dit het werk van één man was, maar zijn strategie heeft wel voor een belangrijk deel de weg bepaald. Laten we deze weg ook het komend jaar blijven aanhouden.

R. B.

NUTTIG TEGENGIF

Merkwaardig dat donkere dagen voor Kerst anders worden beleefd dan de duistere novembermaand, waarover iemand eens zei: de maand voor zelfmoordenaars.

Mocht dit ooit het geval zijn, verschaft uzelf dan wat nuttig tegengif wanneer die maand invloed op u mocht hebben. Bij uitstek geschikt hiervoor is het boek van William James „Varianten van religieuze beleving”, uitgave De Haan Zeist. Buiten de belangrijke betekenis van deze godsdienstpsychologie naar aanleiding waarvan de Utrechtse hoogleraar J. Linschoten een studie schreef Op weg naar een fenomenologische psychologie, treft het ons dat dit boek van James al een vijftigtal herdrukken heeft gehad. Als we dan een van de gedeelten opslaan over handelwijzen van middeleeuwse mystici, dan vragen we ons af of de daar beschreven zelfkwellingen misschien oorzaak hiervan kunnen zijn. Een dezer mystici, Suso, vertelt over zichzelf in de derde persoon: „Gedurende lange tijd droeg hij een haren hemd en een ijzeren keten, totdat het bloed van hem afdroop en hij gedwongen was ze af te leggen. Heimelijk liet hij een buikband maken, waarin stroken van leer waren genaaid, met honderdvijftig scherp gepunte koperen spijkertjes bezet, waarvan de punten altijd op het lichaam waren gericht. Hij liet dit kledingstuk heel nauw maken en zo dat het van voren kon worden vastgemaakt, zodat het precies om zijn lijf paste en de puntige spijkertjes in zijn vlees drongen.

Somtijds riep hij tot de Almachtige God uit de volheid van zijn hart: Helaas! Lieve God, wat is dit voor een manier om dood te gaan! Wanneer men wordt gedood door moordenaars of krachtige roofdieren, is het spoedig afgelopen; maar ik lig hier te sterven onder de stekken der wrede insecten en kan toch niet doodgaan.

Zijn voeten waren met zweren bedekt, zijn benen gezwollen, zijn knieën bloedig en gevoelloos, zijn lendenen waren bedekt met littekens van het paardehaar, zijn lichaam was vermagerd, zijn mond droog van de hevige dorst, en zijn handen trilden van zwakte.”

Gaat u daar maar eens tegenaan staan met uw sombere najaarsstemming, en spiegel u zacht... Géén paardehaar of spijkertjes, noch ijzeren ketens of littekens te zien bij u? Sinds de ontdekking van het fantasieloze masochisme is er geen aardigheid meer aan ons te behagen met pijnopwekkende middelen.

En pijn? De wereld om ons heen levert ons hiervan meer dan genoeg, en wat u ervan inslikt gebeurt zonder enige moeite uwerzijds. De mysticus zocht de pijniging, tegenwoordig zoekt de pijniging ons.

Maar de wetenschap faalt nooit. En daarom, heus néém de pil: de anti-deceptiepil. Hij kan naast u liggen, vlak om de hoek misschien. U weet het eigenlijk wel... het is misschien de glimlach van een ander mens. Die u vast wel zeven weken weer op de been houdt.

En dat is voldoende om u het nieuwe jaar in te helpen!

d'See-Uyl

Bezwaar tegen de werkende vrouw

Regelmatig verschijnen er publikaties over de gehuwde vrouw die buitenshuis werkt. Kortweg spreekt men dan in diverse geschriften over de „werkende vrouw”. Onder deze titel verscheen enige weken geleden in een landelijk dagblad de bespreking van een rapport uitgebracht door de Nederlandse vereniging van huisvrouwen. Het rapport zelf laten wij rusten. Van belang is op dit ogenblik de reactie die er op het opschrift „De werkende vrouw” kwam van een naar zijn titels te oordelen, ontwikkeld man. Hij tekende protest aan tegen de zijns inziens grievende uitdrukking „werkende vrouwen” en tegen de zienswijze dat Nederland op dit gebied ver achter ligt bij andere landen. Hij schreef niets te hebben tegen statistische gegevens, maar maande tot voorzichtigheid wat betreft de interpretatie.

Wat betreft het eerste protest: Wij vragen ons af welke vrouw zich door de titel van het artikel gegriefd zou kunnen voelen. De vrouw die buitenshuis een hele of gedeeltelijke betaalde werkring zoekt, sluit een zakelijke overeenkomst met een werkgever. Daarin komt het zwaartepunt te liggen op het werk dat zij zal verrichten. Doet zij het naar wens dan kan de werkgever haar zijn tevredenheid betuigen en dat uitdrukken in het loon dat hij betaalt. Doet zij het niet overeenkomstig de eisen die aan haar worden gesteld dan kan zij worden ontslagen. Het werk gaat immers voor alles?

Voor de vrouw die op de dag van haar huwelijk huisvrouw wordt, de vele gevallen waarin zij tijdelijk doorwerkt (is er een andere term?) buiten beschouwing gelaten, geldt dit menen wij, niet. Zij sluit gewoonlijk geen zakelijke verbintenis. Zij gaat meestal als liefhebberende echtgenote het huwelijk in en de verwachtingen van beide partners zijn gericht op een harmonische samenleving waarin beide partijen een taak hebben. Zolang er geen kinderen zijn is de taak van de vrouw vergeleken met die van de man toch bepaald licht te noemen. Zeker bij de kleine behuizingen van tegenwoordig en zeker wanneer de vrouw niet vrijwillig op maatschappelijk of sociaal gebied bezigheden zoekt buiten haar vier muren.

Voldeet zij aan de verwachtingen die haar man omtrent haar heeft gekoesterd, beantwoordt zij aan het beeld dat hij zich van zijn vrouw als huisvrouw heeft gemaakt, dan blijft de liefde haar loon, alle denkbare aberraties daargelaten.

Voldeet zij niet aan de gestelde verwachtingen dan zijn het niet de overgekookte melk en het stof onder de kast – het werk dus – die de verbintenis bedreigen. Zij kunnen hoogstens aanleiding zijn, zelden oorzaak.

Patroon ligt klaar

Het is niet de wijze waarop de vrouw al of niet haar huishoudelijke arbeid verricht, maar haar capaciteit om zich te richten naar het patroon dat haar partner voor haar heeft klaar liggen. Dat kan alles, maar ook weinig of niets met werken te maken hebben en daarom alleen al is op de huisvrouw niet de benaming „werkende” vrouw van toepassing. Zelfs niet wanneer zij jarenlang zonder hulp zestien uur van het etmaal en soms meer, voor man en kinderen werkt. En hoe! Een kraakzindelijk huis met acht kinderen schoon en heel, zal haar niet baten wanneer haar man op andere punten verwachtingen van haar heeft waaraan zij niet kan of wil voldoen. Een gezellige troep, gevoegd bij veel belangstelling buiten de huiselijke sfeer, kan dodelijk zijn voor de man voor wie orde en een ongedeelde belangstelling voor huis en haard een axioma is.

Hoe men het ook draait of keert, het werk is niet de basis van het huwelijk.

Wat betreft het tweede genoemde protest kunnen wij korter zijn.

De statistieken die er in verschillende landen in en buiten Europa over de buitenshuis werkende gehuwde vrouw zijn verschenen berusten op onderzoeken waarbij aan alle facetten van dit probleem aandacht is geschonken. De cij-

fers waarin het resultaat is weergegeven spreken in alle opzichten duidelijke taal. Het duidelijkst blijkt wel dat Nederland mentaal gesproken inderdaad ver achter ligt bij andere landen en dat deze achterstand voornamelijk berust op muurvaste vooroordelen. Dat is maar voor één uitleg vatbaar: vrouw moet vrouw blijven in Nederland. De kleine groep vrouwen die rebelleert tegen de begrenzing die hiermee aan haar mens-zijn wordt opgelegd, is nog verre in de minderheid. De protestschrijver kan wat dat betreft gerust zijn.

I. M. A. R.

Vanaf januari 1964 zal de redactie van Mens en Wereld een wijziging ondergaan. Onze redactie-secretaris H. P. Danz draagt zijn functie over aan de hoofdredacteur P. W. van der Vliet.

Dit betekent een samenvoeging van werkzaamheden die, naar we verwachten, aan de in onze tijd zo gewenste snelheid van handelen ten goede zal komen.

Na de behartiging van het secretariaat door de heer Danz gedurende een periode van zeven jaar, is het de redactie niet alleen een behoefte haar waardering uit te spreken voor de wijze waarop zij op een vruchtbare samenwerking met hem kan terugzien, het feit dat hij voortaan toch als lid van de redactie zijn medewerking zal blijven verlenen acht zij van veel betekenis voor ons blad Mens en Wereld.

redactie

IK denk er ZO over

Heeft ons verbond de bus gemist?

Op een gespreksavond van de gemeenschap Soest-Baarn kwam de z.g. „bestellingsbeperking” ter sprake, voornamelijk met het oog op de gevolgen voor het onderwijs. Algemeen werd stelling genomen tegen het voornemen van de regering, om de scholenbouw te vertragen, ten einde een bedrag van 25 miljoen gulden voorlopig te besparen.

De vraag, of een „bestellingsbeperking” noodzakelijk is, werd ter zijde gelaten, omdat deze een politieke stellingname zou meebrengen. Maar naar de mening van alle aanwezigen zou de post onderwijs toch wel het aller-allerlaatst voor vermindering in aanmerking hebben moeten komen. De achterstand op het gebied van scholenbouw is nog steeds zo groot, dat de regering niet kan zeggen, wanneer eindelijk elk Nederlands schoolkind in een gepaste omgeving onderwijs zal kunnen ontvangen en wanneer b.v. het aantal gymnastiekbouwen groot genoeg zal zijn, om in de behoefte te voorzien. Vaak is gezegd, dat de toekomst van ons volk voor een belangrijk deel zal afhangen van de zorg, die aan het onderwijs wordt besteed. Wel een bewijs, dat velen het onderwijs van vitaal belang achten.

De deelnemers aan het gesprek waren dan ook van mening, dat, welke ook de politieke kleur mocht zijn van de leden van het Verbond, ieder de besparing op de uitgaven voor onderwijs ten zeerste zou betreuren en dat naar aller mening alleen de uiterste nood een dergelijke maatregel zou kunnen billijken.

En, zo vroegen zij zich af, als deze mening juist mocht zijn, zou het dan niet op de weg van het hoofdbestuur gelegen hebben, om na-

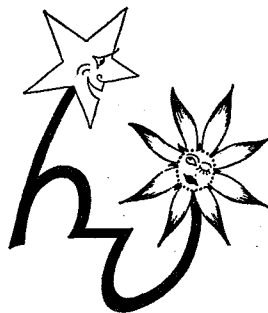
mens het Verbond stelling te nemen tegen het voornemen van de regering en deze met de grootste klem te verzoeken, de besparing, zo deze naar haar mening niet gemist kon worden, op een minder vitaal gebied te zoeken?

Goed onderwijs kan het ons volk mogelijk maken een behoorlijke positie in de wereld te handhaven, maar het is tevens een van de belangrijkste middelen voor cultuuroverdracht.

Goed onderwijs eist voorziening in voldoende en behoorlijke schoolgebouwen! Is deze eis voor humanisten een onderwerp voor politieke stellingname of stelt iedere humanist zich hier vanzelfsprekend achter?

Als dit laatste het geval is, dan heeft o.i. ons Verbond deze keer de bus gemist.

P. J. Becker
Tj. Krips

„Staat u ook wel eens stille?”

Mens en Wereld

verschijnt om de veertien dagen

Redactie: **Mevr. I. M. A. Donker-Rutgers, dr. H. Bongers, prof. dr. J. C. Brandt Corstius, H. P. Danz, R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof, P. W. van der Vliet.**

Redactiesecretaris:
P. W. van der Vliet, Zocherstraat 35, Amsterdam - W.I., telefoon 122596

Administratie, abonnementen en advertenties:

Oudegracht 152, Utrecht, telefoon 10163; postgiro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag
Kleine advertenties f 0,20 per woord

Abonnementsprijs voor leden van humanistische organisaties f 5,- per jaar, voor niet-leden f 7,50 buitenland f 8,-; losse nummers f 0,30.

Vrouwelijke kracht,

Middelbare schoolopleiding, ervaring als cursusleidster, soc. werkster, gastvrouw, mentor.

zoekt andere werkkring.

Brieven onder no. dec. 1 a. h. bureau v. d. blad.

LEVENSTAAK

Door verkeersongeluk mijn vrouw verloren hebbende, zoek ik **sympathieke huisgenote**, die bereid is samen met mij mijn zaak te drijven. Werkster aanwezig.

Brieven onder no. dec. 2 a. h. bureau v. d. blad.

CREMATIE

IS WAARDIG EN STIJLVOL

Vraagt het inlichtingenblad
„WAAROM CREMATIE?”

VERENIGING VOOR FACULTATIEVE CREMATIE
Riouwstraat 186 — 's-Gravenhage
Tel. (070) 55 47 97

De beheerders van het
ERASMUSHUIS wensen u
PRETTIGE FEESTDAGEN
en een
VOORSPOEDIG 1964

Familie Milikan

Utrecht
Oudegracht 152

Adverteer in „Mens en Wereld”

Gunstige tarieven.
Grote advertenties:

1/1 pagina	f 140,-
1/2 pagina	” 75,-
1/4 pagina	” 40,-
1/8 pagina	” 25,-
1/16 pagina	” 15,-

Kleine advertenties f 0,20 per woord.

Kortingen:	Plaatsing	%
Jaar-abonnement	1 x per 14 dagen	40 %
” ” ”	1 x per maand	30 %
Halfjaar-abonnement	1 x per 14 dagen	30 %
” ” ”	1 x per maand	20 %
Kwartaal-abonnement	1 x per 14 dagen	20 %

Heden is de kalender 1964

verschenen prijs f 2.50

Uw bestelling wordt gaarne ingewacht
Centraal Bureau
Humanistisch Verbond, Oudegracht
152 - giro 304960 - Utrecht

Humanistisch Kinderhuis „Ellinchem” te Ellecom zoekt:

1. pl. v. leidster voor paviljoen met 13 kinderen
2. kinderverzorgster

Gewenst voor functie onder 1:

leeftijd 23 jaar, opleiding A diploma kinderbescherming;

voor functie onder 2:

leeftijd 19 jaar, opleiding huishoudschool kinderverzorging en/of diploma centrale raad.

Geboden:

Salariëring overeenkomstig salarisrapport Haeck, vakantietoeslag 4 %, 18 dagen vakantie per jaar, in principe 5-daagse werkweek.

Sollicitaties aan de directie, Zutphensestraatweg 38, Ellecom (Gld.).

„De huidige mensbeschouwing”,

geschreven door Dr. W. Couturier S.J., Prof. Dr. B. M. I. Delfgaauw, Dr. H. Faber, Dr. K. J. M. van de Loo, Prof. Dr. C. A. van Peursen, Drs. J. G. van der Ploeg, Prof. Dr. A. Poslavy, Dr. J. P. van Praag, Drs. H. Redeker. (Uitgave N.G.C.).

Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau bij voorkeur door storting en overschrijving van f 1,50 op postrekening nr. 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht, met op het strookje de vermelding: N.G.C. nr. 24.

G I R O 6168

Stichting Steunfonds

Praktisch Humanisme

te Amersfoort, Curaçolaan 16 c

„DE HUMANIST TUSSEN DE WERELDMACHTEN”

Deze brochure bevat de inleidingen van het congres van het Humanistisch Verbond, gehouden op 21 april 1963 te Utrecht.

Na een openingswoord van Dr. J. P. van Praag werd dit onderwerp belicht door:

Mr. Dr. H. J. Roethof
Drs. J. Koopman
Prof. Dr. B. W. Schaper

De brochure is te bestellen door storting of overschrijving van f 0,95 op postrekening no. 30 49 60 t.n.v. het Humanistisch Verbond te Utrecht.

ONTWIKKELINGSGEBIEDEN

samengesteld door: Drs. H. G. W. van Aardenne, Prof. Dr. H. Bergema, Prof. Dr. W. Brand, Mr. L. J. van der Burg, Pater L. H. Janssen S.J., Dr. E. van Konijnenburg, Dr. Ed. Loffeld C.S.Sp., Mr. S. C. Graaf van Randwijck, J. Reehorst, Mr. Dr. H. J. Roethof, G. J. N. M. Ruygers, Mej. Mr. Dr. J. C. H. H. de Vink, Prof. Dr. E. de Vries (Uitgave N.G.C.).

Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau bij voorkeur door overschrijving van f 1,50 op postrekening nr. 30 49 60 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht, met op het strookje de vermelding: N.G.C. nr. 25.

MENS EN KOSMOS

Gewijd aan de studie van godsdienst, wijsbegeerte en wetenschap met hun grensgebieden, onder redactie van J. M. Hondius, Dr. H. Groot, Mr. N. Kluwer, F. A. Dr. D. H. Prins.

Abonnementsprijs f 15,- per jaar (6 nummers). Losse nummers f 2,50.

Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de uitgever N. KLUWER - DEVENTER.

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

Humanistische Correspondentiekring voor **huwelijkscontacten** opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht, gaarne 24 ct aan postzegels insluiten.